

UNIVERZA V NOVI GORICI
POSLOVNO-TEHNIŠKA FAKULTETA

OBLIKOVANJE PRIMORSKE DOMAČIJE

DIPLOMSKO DELO

Marko Rovtar

Mentor: prof. Oskar Kogoj, univ. dipl. oblikovalec

Nova Gorica, 2011

ZAHVALA

Najprej bi se rad zahvalil svoji družini, ki me je spremljala, bila potrpežljiva ter me je spodbujala med pisanjem dela.

Ne smem pozabiti na mamo in očeta, ki sta mi vse to omogočila, saj sta mi podarila življenjsko priložnost pri soustvarjanju domačije ter oblikovanju lastne identitete in osebnosti.

Zahvaliti se moram tudi svojemu mentorju, prof. Oskarju Kogoju, univ. dipl. oblikovalcu, za spodbudne besede, usmeritve, napotke in duhovno podporo.

Ne smem pozabiti na Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Nova Gorica¹, še posebej konservatoriki Andrejki Ščukovt.

Za spodbudne besede in dejanja gre zahvala prijatelju Urošu Ferjančiču.

Zahvaljujem se vsem sogovornikom, tudi tistim, s katerimi sem včasih le kramljal in izvedel veliko lepega in uporabnega.

Zahvaliti se želim vsem, ki so na kakršen koli način pomagali pri soustvarjanju diplomske naloge s strokovnimi in praktičnimi nasveti. Še posebej pa ljudem, ki so v preteklosti za nas oblikovali ter nam zapustili neokrnjeno naravno in kulturno dediščino.

Hvala vsem

1 V nadaljevanju ZVKDS Nova Gorica.

NASLOV

Oblikovanje primorske domačije

IZVLEČEK

Diplomska naloga bo izhodišče in pomoč pri pripravi celovite tržne strategije za trženje turističnih kapacitet na domačiji, pridobivanje sredstev iz različnih finančnih instrumentov, razpisov, pripomoček za banke in pridobivanje kreditov. Bo osnova za izdelavo poslovnega načrta, s pomočjo katerega bomo lahko izboljšali zaposlitvene možnosti družine, ki bi ob tem uživala.

Nastala je na podlagi večletnega obnavljanja propadajoče domačije, ki je kategorizirana kot etnološki spomenik 1. kategorije. Nepremičnina je v Skriljah in spada v občino Ajdovščina. Sodi med bolj kakovostne objekte nepremičninske etnološke dediščine in je pomemben spomenik ljudskega stavbarstva. Glede na zasnovo sodi med zaprte domačije oziroma kmečke dvorce.

Domačija je v zadnjem stoletju vidno propadala in zato skoraj v celoti izgubila tako svojo vrednost kot pomen. V diplomski nalogi sem poiskal najustreznejšo možnost tako za ohranitev kulturne dediščine kot razvoj **turistične ponudbe**. Zato sem raziskal vplive, ki so oblikovali domačijo skozi čas, in nakazal smernice njenega razvoja in ohranitve značilnosti za prihodnje rodove. Pri tem dajem poseben poudarek na zavedanje o lastni kulturi, ki temelji na družini, geografskem položaju in arhitekturi. Skozi te vidike sem raziskal značilnosti primorske domačije in njeno simboliko, kar mi bo pomagalo pri oblikovanju turistične ponudbe. Prav tako želim podati smernice razvoja, ki bodo pripomogle k ponovni obuditvi običajev, načina življenja in dela, tako na domačiji kot tudi v vasi.

KLJUČNE BESEDE

navodila, domačija, samozaposlitev družine, usmeritev, spodbuda, ohranitev dediščine, družina, kulturna dediščina, turizem na kmetiji.

TITLE

Creation of Primorska homestead

ABSTRACT

The thesis is a base and help in preparing a comprehensive marketing strategy for the marketing of tourist facilities of the home, for obtaining funds from various financial instruments and calls; it will be a device for banks and credit supply. It will provide the basis for making a business plan, by means of which the family can improve employment opportunities and enjoy at the same time.

The renewal of decaying house took several years. House is categorized as an ethnological monument of the first category. Property is located in village Skrilje and belongs to the municipality of Ajdovščina. It ranks among the best high-quality facilities and ethnological heritage buildings and it is an important monument of folk architecture. The design of the house is enclosed homestead or rural mansion.

The homestead was visible decaying in the last century, and it almost completely lost its value.

In the thesis, I have found the best option, both for the preservation of the cultural heritage and tourism development. I explored the influences that have shaped the homestead over time, and paved its development and preservation of nature for future generations. In doing so, I give special emphasis awareness of own culture that is based on family, geographic location and architecture. Through these aspects, I explored the characteristics of Primorska homestead and its symbolism, which will provide help in developing tourist offer. I also want to provide guidelines for the development and revival of traditions, rural lifestyle and work, both in the homestead as well as in the village.

KEYWORDS

direction, homestead, family self-employment, orientation, incentive, heritage preservation, family, cultural heritage, farm tourism

KAZALO

| | | |
|-------|--|----|
| 1 | UVOD..... | 1 |
| 1.1 | Namen naloge | 1 |
| 1.2 | Cilji..... | 1 |
| 1.3 | Predvidene metode raziskovanja..... | 2 |
| 1.4 | Omejitve..... | 2 |
| 1.5 | Pojem kulturna krajina | 2 |
| 1.5.1 | Varstvo kulturne dediščine v odprtem prostoru | 3 |
| 2 | VIPAVSKA DOLINA – POSEBEN KRAJ..... | 4 |
| 2.1 | Geografski položaj, značilna lega Vipavske doline | 4 |
| 2.2 | Nanos, Trnovski gozd, Kras..... | 5 |
| 2.3 | Naravne značilnosti doline od kamna do burje..... | 5 |
| 2.4 | Vodovje doline..... | 6 |
| 2.5 | Podnebje, flora in favna v Vipavski dolini | 7 |
| 2.6 | Turistične znamenitosti v dolini..... | 8 |
| 3 | SKRILJE Z DOMAČIJO FAVETTI V SREDIŠČU..... | 9 |
| 3.1 | Skrilje, vas v osrčju doline pod Čavnom | 9 |
| 3.1.1 | Znamenitosti v vasi Skrilje in okolici | 10 |
| 3.1.2 | Osnovni gradbeni element kamen | 14 |
| 3.1.3 | Skrilje - skrle | 15 |
| 3.1.4 | Osle in brusni kamni – uporaben izdelek znan do devete dežele..... | 18 |
| 3.1.5 | Voda, uporabna živa energija..... | 20 |
| 4 | PREDSTAVITEV DOMAČIJE FAVETTI | 21 |
| 4.1 | Domačija s svojo okolico, zgodovino in razvojem stavbe..... | 22 |
| 4.1.1 | Rodbina Favetti v Skriljah..... | 24 |
| 4.1.2 | Razvoj stavbe skozi čas..... | 25 |
| 4.2 | Kmetijstvo na domačiji skozi čas..... | 28 |
| 4.2.1 | Turistična ponudba in kmetijstvo z roko v roki | 29 |
| 5 | KMEČKI DVOREC FAVETTI – PROSTORI IN OPREMA..... | 30 |
| 5.1 | Vzhodni in severni trak..... | 32 |
| 5.1.1 | Dvoriščni zid s kalono..... | 32 |
| 5.1.2 | Kapelica..... | 34 |
| 5.1.3 | Štala s senikom..... | 35 |

| | | |
|-------|--|----|
| 5.1.4 | Kokošnjak in izba..... | 37 |
| 5.2 | Zahodni trak..... | 37 |
| 5.2.1 | Faladur s kletjo..... | 38 |
| 5.2.2 | Hlev s kletjo ter zunanjo lopo..... | 40 |
| 5.2.3 | Veža z jedilnico..... | 41 |
| 5.2.4 | Kamra..... | 44 |
| 5.2.5 | Kuhinja z ognjiščem..... | 46 |
| 5.2.6 | Dnevna soba - <i>piano nobile</i> | 50 |
| 5.2.7 | <i>Kašča</i> ali podstrešje..... | 52 |
| 5.3 | Južni trak..... | 53 |
| 5.3.1 | Steljni ter shramba..... | 53 |
| 5.3.2 | Podvelb..... | 53 |
| 5.3.3 | Nadstropje..... | 54 |
| 5.3.4 | Atrij ali <i>borjač</i> | 57 |
| 5.3.5 | Sončna ura..... | 59 |
| 5.4 | Časovnica obnove domačije in problematika obnove 1984-2011..... | 60 |
| 6 | OBLIKOVANJE TURISTIČNE PONUDBE NA DOMAČIJI..... | 66 |
| 6.1 | Turistična ponudba v prvem obdobju (tri leta)..... | 66 |
| 6.1.1 | Kulinarični večeri v edinstvenem okolju..... | 66 |
| 6.1.2 | Glasbeni in animacijski večeri s kmečko kulinariko iz krušne peči..... | 67 |
| 6.1.3 | Degustacije vina in oljčnega olja..... | 68 |
| 6.1.4 | Salamjada, suhomesna tekmovanja..... | 68 |
| 6.1.5 | Prikaz peke kruha v krušnih pečeh..... | 69 |
| 6.2 | Dolgoročni razvoj (3-6 let)..... | 69 |
| 6.2.1 | Stavba kot muzej in prostor za turiste..... | 69 |
| 6.2.2 | Doživetje življenja na domačiji..... | 70 |
| 6.2.3 | Skupno sodelovanje v ponudbi turizma..... | 70 |
| 6.2.4 | Razstave umetniških del in kulturni dogodki..... | 70 |
| 6.2.5 | Prikaz kmečkih običajev: <i>bandima</i> , obiranje oljk, košnja, vprega..... | 71 |
| 6.2.6 | Kamnoseške in rezbarske delavnice..... | 71 |
| 6.2.7 | Skrilje z domačijo kot izhodiščni center za turiste..... | 71 |
| 6.2.8 | Kolesarjenje..... | 71 |
| 6.2.9 | Prostor za avtodome..... | 72 |

| | | |
|--------|---|----|
| 6.2.10 | Kamp | 72 |
| 7 | ZAKLJUČEK | 73 |
| 8 | SLOVAR LOKALNEGA IZRAZOSLOVJA | 74 |
| 9 | LITERATURA | 75 |
| 10 | VIRI | 75 |
| 11 | PRILOGE..... | 77 |
| | PRILOGA 1: Franciscejski kataster iz leta 1839 (Arhiv RS)..... | 77 |
| | PRILOGA 2: Skica vzhodne fasade, glavni vhod (avtor ZVKDS Nova Gorica)... | 78 |
| | PRILOGA 3: Nadstropni del etaže stavbe (ZVKDS Nova Gorica) | 79 |
| | PRILOGA 4: Skica zahodne fasade (avtor Tria studio d. o. o.) | 80 |
| | PRILOGA 5: Pritlični del stavbe (avtor: ZVKDS Nova Gorica) | 80 |
| | PRILOGA 6: Skica južne fasade (avtor ZVKDS Nova Gorica)..... | 82 |
| | PRILOGA 7: Slikovni prikaz tlorisa dvorca..... | 83 |

KAZALO SLIK

| | |
|---|----|
| Slika 1: Območja kompleksnega varstva kulturne dediščine v odprtem prostoru (vir: Ministrstvo za kulturo, 2003)..... | 3 |
| Slika 2: Geografska lokacija Vipavske doline | 4 |
| Slika 3: Lokacija vasi Skrilje v občini Ajdovščina (vir: www.piso.si)..... | 10 |
| Slika 4: Skrilje, glavni zaselek Valiči in zaselek Kisel hrib | 11 |
| Slika 5: Rekonstrukcija zgodnje srednjeveške vasi, kraj Tornow v Lužici (Nemčija) iz 7.-8. stoletja. Ograjen prostor okoli hiše, imenovan gumno oz. guna, je na sliki lepo viden..... | 13 |
| Slika 6: Značilne kmetije: karantanski dom, alpski in tirolski dom (Kozennov Atlas Dunaj, 1972)..... | 14 |
| Slika 7: Primer potočne struge, kjer voda teče po lapornati kamnini | 15 |
| Slika 8: Primer zelo dobro grajene hiše | 16 |
| Slika 9: Kamniti most domačije Favetti..... | 17 |
| Slika 10: Korito, ki so ga generacije prašičev zlizale. Sestava hrane in kisline so prispevale k njegovemu videzu | 18 |
| Slika 11: Vhodni del stavbe | 18 |
| Slika 12: Brusni kamen, s katerim so dokončno obdelali oslo | 19 |
| Slika 13: Pribor za nasekavanje osle in različne velikosti osel..... | 20 |
| Slika 14: Zemljevid lokacij obnovljene profane stavbne dediščine (ZVKDS Nova Gorica, 2004)..... | 21 |
| Slika 15: Kamniti vhodni portal v domačijo, kapelica s kamnitim stebrom in klopjo | 23 |
| Slika 16: Znameniti slap ob domačiji z breznom..... | 23 |

| | |
|--|----|
| Slika 17: Domačija Favetti in pripadajoče zemljišče na franciscejskem katastru iz leta 1839 (Arhiv RS)..... | 26 |
| Slika 18: Obseg današnje domačije Favetti (PISO) | 27 |
| Slika 19: Pogled na domačijo s severa | 31 |
| Slika 20: Vhod v domačijo s kapelico in portonom po obnovi..... | 32 |
| Slika 21: Vhod in kapelica s portonom pred začetkom obnove stavbe leta 1994..... | 33 |
| Slika 22: Pogled na atrij ali borjač | 34 |
| Slika 23: Kapelica ob vhodu, v ozadju freska sv. Janeza Nepomuka | 35 |
| Slika 24: Vzhodni trak stavbe z dostopom na vaško cesto | 37 |
| Slika 25: Vhod v kletne prostore skozi polkrožni kamniti portal | 38 |
| Slika 26: Faladur – prostor za predelavo pridelkov ter spravilo vinogradniške opreme med obnovo..... | 39 |
| Slika 27: Klet z vidnim starim obokom v zidu, ob strani kletarska lesena oprema ter domači mesni izdelki, v ozadju steklenice z vinom..... | 40 |
| Slika 28: Vhod v vežo z novimi vrati..... | 42 |
| Slika 29: Veža pred obnovo | 42 |
| Slika 30: Veža z jedilnico v svoji novi podobi | 43 |
| Slika 31: Kamra in vsakodnevni gospodinjski pripomočki | 44 |
| Slika 32: Kamra in vsakodnevni gospodinjski pripomočki ter pogled na ognjišče ... | 45 |
| Slika 33: Simbol blagostanja – bordura nad vrati v kamri..... | 46 |
| Slika 34: Črna kuhinja s krušnima pečema, ognjiščem in opremo | 48 |
| Slika 35: Ognjiščni dimnik značilne arhitekture | 49 |

| | |
|--|----|
| Slika 36: Dnevna soba – piano nobile pred obnovo..... | 50 |
| Slika 37: Izvirna poslikava nad vrati z zidnimi poslikavami ter obnovljena vrata in omara..... | 51 |
| Slika 38: Dnevna soba piano nobile v svoji nekdanji podobi | 52 |
| Slika 39: Podvelb v novi podobi | 54 |
| Slika 40: Obnovljen predalnik z nočno omarico in kamnito polico..... | 55 |
| Slika 41: Omara z ogledalom za ličenje ter polico iz marmorja | 56 |
| Slika 42: Kosem za spravilo oblek..... | 56 |
| Slika 43: Pogled na ruševine skozi borjač..... | 58 |
| Slika 44: Pogled na obnovljen <i>borjač</i> – atrij..... | 59 |
| Slika 45: Sončna ura je restavrirana..... | 60 |
| Slika 42: Pripravljen prostor za kulinarični dogodek..... | 67 |
| Slika 43: Domača hrana iz krušne peči | 67 |
| Slika 44: Domače salame na ocenjevanju | 69 |

1 UVOD

1.1 Namen naloge

Posebnost Vipavske doline je očitna že na daleč: posebna lega, geološka sestava in podnebje jo delajo drugačno. Ljudje, ki so tu živeli tisočletja, so ji prilagodili vsakdanje življenje. Sonaravno so oblikovali stavbe, v katerih so živeli, ki so edinstvene ter prilagojene času in kraju. Izginjanje mej med narodi, državami in regijami pomeni krepitev potrebe po ohranjanju pripadnosti lastni kulturi in dolini ter zavedanja njunih posebnosti.

Eden od osnovnih gradnikov, ki predstavljajo dolino, je domačija. Njena oblika z vsemi značilnostmi, kot bodo raziskane in opisane v nadaljevanju, je nastajala stoletja. Ljudje so jo prilagajali načinu življenja in okolju, ki ima tu posebne značilnosti. To bi rad raziskal ter tako obiskovalcu predstavil primorsko domačijo kot sestavni del turistične ponudbe.

1.2 Cilji

Domačijo želim raziskati v vseh pogledih: arhitekturno, zgodovinsko, geografsko ter etnološko. Spoznati in predstaviti želim ljudi, ki so na domačiji živeli, vse skupaj združili in ji dali pomen. Naša naloga je ohranjanje dediščine v izvorni obliki, taki, kot so jo zapustili predniki. Poplava sodobnega oblikovanja, pretok narodov in vpliv drugih kultur v naš prostor vnašajo spremembe, ki ne spadajo sem. Zato ne smemo dovoliti, da bi se naša kultura bivanja oddaljila od bistva, kakršen se je oblikoval skozi čas.

Raziskava mi bo pomagala pri oblikovanju turističnih produktov, ki bodo v prihodnjih letih zaživeli na domačiji. Vsak od produktov bo vseboval prvine, ki imajo zgodovinske temelje. V čim večji meri želim ohraniti tradicionalne navade in jih v kar največji možni meri avtentično ponuditi gostom, obiskovalcem. Nastalo gradivo bo v pomoč ostalim ponudnikom turističnih zmogljivosti in tistim, ki želijo svoje bivanje urediti v skladu s tradicionalnimi smernicami.

Kulturo in kmečko življenje svojih prednikov želimo predstaviti tako mladim kot tudi starejšim, s pomočjo delavnic, z ureditvijo nočitvenih kapacitet na domačiji pa prikazati življenje na domačiji.

1.3 Predvidene metode raziskovanja

Za uspešno izvedbo raziskave bom analiziral razpoložljive podatke ter povzel mnenja in dognanja različnih avtorjev. Za ugotavljanje primernosti projekta bom uporabil različne članke, brošure ter mnenja strokovnjakov in turističnih organizacij. Posebej želim pridobiti informacije od starejših ljudi, ki so živeli v času, ko so bile domačije in kmetije v večji ali manjši meri samozadostne. V veliko pomoč mi bo znanje, pridobljeno na Visoki poslovno-tehnični šoli. Večino informacij pa bom črpal iz lastnih izkušenj, pridobljenih z večletnim obnavljanjem objektov kulturne dediščine, tako lastne domačije kot tudi domačij v Vipavski dolini in na Krasu.

1.4 Omejitve

Verjetno predstavlja največjo omejitev prav pridobivanje ustnega izročila prednikov, saj je starejših še živečih malo. Ravno tako obstaja relativno malo literature, ki obravnava ohranjanje kulturne krajine s poudarkom na Vipavski dolini. Obstaja pa veliko objektov in predmetov, ki so ohranili svojo obliko in namen, iz katerih lahko razberemo način življenja na domačijah.

Posebej mi bo v oporo domača Favettijeva domačija, ki jo že več let obnavljamo v skladu z načeli ohranjanja kulturne dediščine s pomočjo ZVKDS Nova Gorica.

1.5 Pojem kulturna krajina

Kulturno krajino opredeljujejo prvine, ki so sodelovale pri njenem nastanku: podnebje, ki določa rastlinje, relief, ki določa morfološko podlago za krajinsko zgradbo ter raba tal, ki združuje podnebje in relief. Opredelitev značilnosti kulturne krajine pomaga pri ohranjanju krajinskih, simbolnih in drugih prostorskih značilnosti v določenem območju (Hudoklin, 2006).

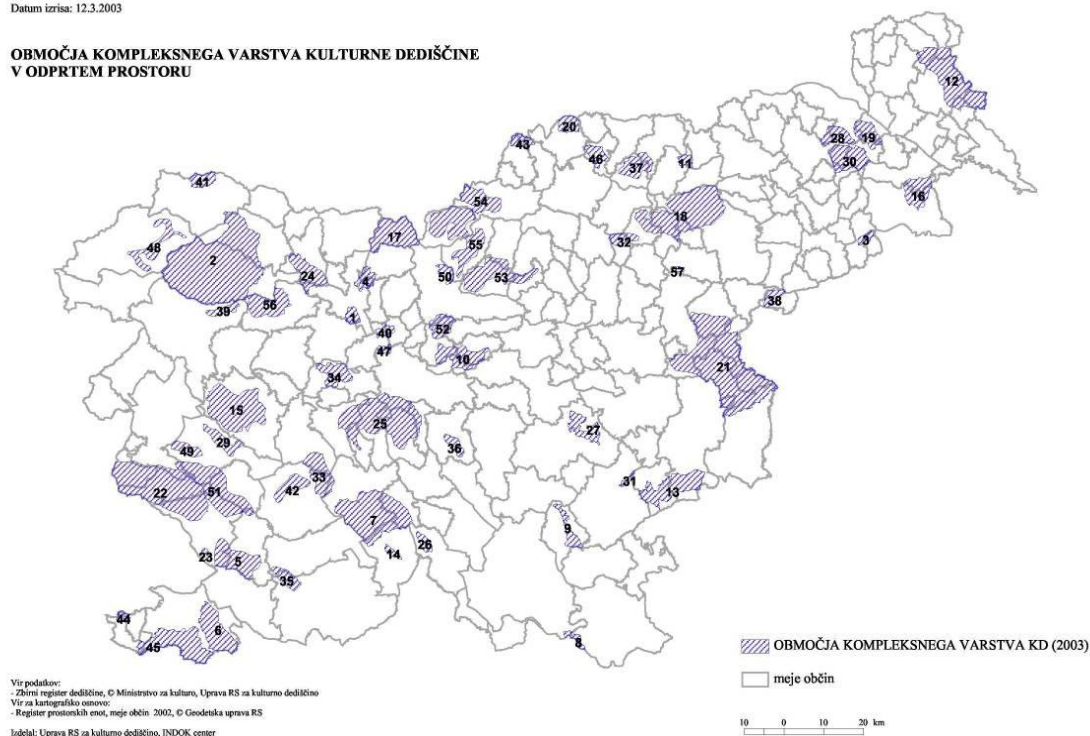
1.5.1 Varstvo kulturne dediščine v odprtem prostoru

Posebna kategorija varstva kulturne dediščine in kulturne krajine so območja kompleksnega varstva kulturne dediščine v odprtem prostoru (v nadaljevanju OKV), ki jih zaznamuje velika gostota kulturne dediščine in številne medsebojne povezave: zgodovinski razvoj, narodna identiteta, (tradicionalna) raba prostora. Varovanje obsega zaščito enotnosti in povezanosti prostora, značilnosti in posebnosti morfološke zgradbe, stavbne in naselbinske dediščine, tradicionalnih vzorcev poselitve in zgodovinske smeri v prostoru (Hudoklin in drugi, 2005).

Slika 1 prikazuje območja kompleksnega varstva kulturne dediščine v odprtem prostoru, med drugim lahko vidimo, da je v Vipavski dolini in bližnji okolici več OKV: Kras - 22, Lipica - 23, Gora - 29, Vipavska brda - 51, vasi pod Čavnom - 49. OKV »vasi pod Čavnom« je zaradi tematike te naloge še posebej pomembno, saj domačija Favetti leži v vasi Skrilje, ki tudi spada v to območje. Vključitev v območja v OKV je pomembna prav zaradi ohranjanja dediščine in pomeni prednost pri turističnem razvoju (Hudoklin in drugi, 2005).

Datum izrisa: 12.3.2003

OBMOČJA KOMPLEKSNEGA VARSTVA KULTURNE DEDIŠČINE V ODPRTEM PROSTORU



Slika 1: Območja kompleksnega varstva kulturne dediščine v odprtem prostoru (vir: Ministrstvo za kulturo, 2003)

2 VIPAVSKA DOLINA – POSEBEN KRAJ Geografski položaj, značilna lega Vipavske doline

Vipavska dolina je edinstvena zaradi svoje lege. Leži v zahodnem delu Slovenije, ki se iz osrednje Slovenije prelije v Furlansko nižino. Dolino na vzhodu oklepa Nanoška planota, na severu Trnovski gozd s Čavnom. Proti jugu se vipavski svet preda Krasu, na zahodu ga zaključuje Goriška ravnina. Vipavska pokrajina je iz smeri vzhoda proti zahodu razdeljena na zgornjo, srednjo in spodnjo Vipavsko dolino, od Krasa pa jo ločijo Vipavska brda ter Vrhe. Dolina meri 310 kvadratnih kilometrov, dolga je 40 kilometrov, v njej pa živi okoli 63 tisoč prebivalcev. Povprečna gostota poselitve je 203 ljudje na kvadratni kilometer (Kladnik, Natek, 1998).



Slika 2: Geografska lokacija Vipavske doline (povzeto s strani 3. 12.2011

http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Slovenia_map.png)

2.2 Nanos, Trnovski gozd, Kras

Nanos je visoka kraška planota v gorski pregradi, ki ločuje celinski del Slovenije od Primorja. Je 12 kilometrov dolga in do 6 kilometrov široka kraška planota s strmo odrezanim robom, imenovanim Pleša. Večina zimskih padavin je v obliki snega, zlasti v višjih delih, kjer sneg v kraških kotanjah s temperaturnim obratom obleži do poletja. Kljub obilnim padavinam je planota brez površinsko tekočih voda, večina vode teče podzemsko proti Vipavski dolini in izvirov pri Vipavi (<http://sl.wikipedia.org>).

Planinski svet **Trnovskega gozda** je kraški, brez tekoče vode na površju in razčlenjen z različnimi kraškimi oblikami. Med kraškimi pojavi so posebej pomembne jame z večnim ledom in snegom. Najvišja točka Trnovskega gozda je Mali Golak (1495 metrov), ki je na vrhu gol, niže pa poraščen s pritlikavim vrbovjem in rušjem. V skalnih razpokah so tu našle svoj prostor tudi zavarovane, endemične rastline, npr. kranjski jeglič. Del Trnovskega gozda sta dva naravna rezervata: Paradana z naravnim spomenikom Velika ledena jama in Golaki s Smrekovo drago ter naravni spomenik Smrečje (http://sl.wikipedia.org/wiki/Vipavska_dolina).

Krás (italijansko Carso) je mednarodno geografsko območje, ki zajema južno Primorsko, del Notranjske in Tržaško pokrajino v Italiji. Razprostira se med Tržaškim zalivom, Soško ravnino, Vipavsko dolino, gornjo Pivko, Brkini in Socerbsko planoto.

Za Kras so značilne kamnite hiše, v preteklosti krite s kamnitimi skrlami, danes pa z mediteranskimi korci. Značilnost kraške hiše je pokrit *gank* oziroma balkon, ki je po navadi ozek, sega čez celo dolžino hiše, ima leseno ograjo ter leseno nosilno konstrukcijo. *Borjač* (kraško dvorišče) je zaprt s kamnitim zidom, hišo in včasih še s kakšnim gospodarskim poslopjem, vstop pa je skozi kamnit *porton* (kalun, kaluna). Kras slovi tudi po vinu teran in mesnini kraški pršut. Kras je dal ime kraškimi pojavom v geologiji in tudi območjem, kjer se pojavljajo (<http://sl.wikipedia.org>).

2.3 Naravne značilnosti doline od kamna do burje

Dno Vipavske doline je gladko, saj je bilo pred 15. milijoni let tu plitvo morje. V geološki zgradbi prevladujejo sedimentne kamenine, zlasti oceanski fliš, dno doline

pokrivajo manjše rečne naplavine in rodovitna zemlja, ki je nastala z erozijo hribov. Geološka podlaga je ena od osnov biotske pestrosti Vipavske doline. Apnenec omogoča nastanek kraških pojavov, ki teren dodatno razgibajo in nudijo obilo življenjskega prostora mnogim vrstam. Še pestrejšje okolje predstavlja stik fliša z apnencem (Kladnik, Natek, 1998).

Preplet naravnih dejavnikov daje svojevrsten pečat in mešanico ilirske, dinarske, submediteranske in predalpske flore in favne z glacialnimi relikti iz ledenic, vrtač in brezen (<http://sl.wikipedia.org>).

Búrja² je suh, mrzel in sunkovit veter v Jadranu. Je predvsem severovzhodnik, čeprav lahko piha vse od severa do vzhoda. Nastane, ko se razvijeta dve področji zračnega pritiska nad Srednjo Evropo in Jadranom ali Sredozemljem. Pojavlja se kot lokalna burja, ki nastane zaradi ohlajanja zraka nad kraškimi dolinami, hladen zrak pa se potem vali prek sedel in gorskih grebenov. Burja piha skozi vse leto, predvsem pa pozimi. Lahko traja od nekaj ur (poleti), nekaj dni, pa teden ali dva (pozimi). V Vipavski dolini piha v sunkih tudi do 215 kilometrov na uro. Značilen predznak burje je oblačna »kapa« ali »zastava« na gorskih vrhovih, zlasti nad Goro in Nanosom nad Vipavsko dolino. Če se kapa večja, pomeni, da se burja krepi. Piha pogosteje popoldan, največjo moč navadno doseže med 11. in 13. uro. Najšibkejša je navadno nekaj ur zatem, ko se je oblačna kapa izgubila nad hribovjem, takrat včasih celo preneha pihati (<http://sl.wikipedia.org>).

2.4 Vodovje doline

Glavna vodna žila Vipavske doline je reka Vipava, ki veže zgornji in spodnji konec doline. Pomemben vodotok je tudi reka Hubelj.

Reka Vipava je dolga 44 kilometrov in izvira v kraju Vipava, teče po desnem robu Vipavske doline, ob južnem robu Goriške ravnine, pod severnim robom Krasa in se v bližini naselja Sovodnje v Italiji izliva v Sočo. Porečje Vipave obsega okrog 600 kvadratnih kilometrov. Najmočnejši izvir Vipave, pri Podskalci, je pred vhomom v Vipavsko jamo, kjer je po rovu prehod v naravne kraške votline z jezerom. Kmalu po

2 Iz starogrške besede borea: sever.

izviru se reki Vipavi pridružita potoka Močilnik in Bela, nižje pa Hubelj in številni manjši potoki (<http://sl.wikipedia.org>).

Reka Hubelj izvira iz treh kraških izvirov 240 metrov nad morjem. V sušnih obdobjih je bolj podobna potoku, v deževnem obdobju je hudournik. Teče skozi Ajdovščino in se pri vasi Dolenje izliva v reko Vipavo. Hubelj napaja z vodo skoraj vso Vipavsko dolino. Ob izviru stoji hidroelektrarna, tik pod izvirom je sodobna ribogojnica, ki vzreja in ohranja avtohtono soško postrv. V preteklosti so bile pod izvirom fužine, valjarna bakrene pločevine in pivovarna. Kakovostno pitno vodo danes uporabljajo živilski predelovalci kot surovino za proizvodnjo (<http://sl.wikipedia.org>).

2.5 Podnebje, flora in favna v Vipavski dolini

Vipavska dolina je geografsko zelo razčlenjena: od nižinskih predelov pa do srednje visokih pobočij ter hribovja, ki sega do višine 1300 metrov. Na tem zelo raztegnjenem in raznolikem območju se spremenijo tudi podnebne razmere. Tako ima goriška regija dokaj milo skoraj obalno klimo, ajdovska klima pa je pogojena z burjo, ki lahko občasno zapiha čez vse leto; proti Vipavi in Colu se burji pridruži še prava zima s snegom. Dolina je odprta proti zahodu, od koder prodirajo vplivi sredozemskega podnebja. Povprečna letna temperatura na tem območju je 12 stopinj Celzija, najnižja povprečna mesečna temperatura pa nikoli ne pade pod ničlo (<http://sl.wikipedia.org>).

Za dolino so značilne mile zime, zmerno vroča poletja ter okrog 1500 mm letnih padavin, z viškoma pozno spomladi in jeseni. Submediteranske naravne značilnosti ima dolina zaradi mešanja celinskih in sredozemskih podnebnih vplivov, ki vplivajo tudi na druge naravne dejavnike. Pri tem gre predvsem za vpliv na hidrološke razmere, rastje in prst, saj v dolini prevladuje eocenski fliš (<http://sl.wikipedia.org>).

Pestrost klimatskih, geoloških in reliefnih pogojev v Vipavski dolini se odraža v bogastvu živalskih in rastlinskih vrst. Prav zaradi tega so nekatera območja zaščiteni

kot naravni spomenik (npr. Mlake), vključena v krajinski park (Čaven, Trnovski gozd, Nanos), spet druga so vključena v Naturo 2000³ (www.vipavska-dolina.si).

Vegetacijska doba traja dva meseca dlje kot v drugih krajih Slovenije, kar omogoča rast in vzgojo tipičnih sredozemskih kultur. Območje je reliefno, pedološko in klimatsko zelo pestro, kar narekuje, da so tudi kmetijske dejavnosti in vzgoje kultur zelo različne. Dno in griče Vipavske doline oblikujejo nasadi vinogradov in sadovnjakov. V sezoni je dobra ponudba češenj, marelic in breskev, tu uspevajo tudi smokve in kakiji. Posebno v zadnjem času pospešeno rastejo nasadi oljčnih dreves. Obsežni travniki na Nanosu ponujajo pašo, neokrnjeno okolje pa hranljivo osnovo za kakovostno mleko, iz katerega predelujejo nanoški sir, ki je zaščiten z geografskim poreklom. Na Gori velja poskusiti odlične sire in mlečne izdelke iz kozjega mleka. Bogastvo flore so odlično delovno okolje za čebele.

2.6 Turistične znamenitosti v dolini

Vipavska dolina ima bogato kulturno dediščino. Pogled se nam ustavlja na številnih cerkvah, raztresenih po dolini. Po vaseh so številna sakralna znamenja. Na vojne čase spominjajo številna obeležja: spominske plošče in spomeniki, ki so posvečeni vojnim žrtvam. Na pobočjih Trnovske planote so ohranjena arheološka najdišča, kjer je potekala rimska cesta. O tem pričajo najdbe različnih predmetov in ostanki obrambnih sistemov z grobišči. Od Črnič do Podnanosa, na dolžini 15. kilometrov, lahko obiščemo na desetine cerkva, kapelic, pilov ter samostan, ki nas presenetijo s svojo sakralno umetnostjo.

Poleg rimskega obzidja Castre v Ajdovščini in rimske utrdbe Ad Pirum na Hrušici je na različnih lokacijah Vipavske doline še cela vrsta arheoloških najdišč, ki so praviloma na pobočjih Trnovske planote ali na vipavskih gričih, kjer je pokrajina naseljencem nudila naravno zavetje pred številnimi sovražniki.

³ »Natura 2000 je evropsko omrežje posebnih varstvenih območij, ki so jih določile države članice Evropske unije. Njen glavni cilj je ohraniti biotsko raznovrstnost za prihodnje rodove. Na varstvenih območjih želimo ohraniti živalske in rastlinske vrste ter habitate, ki so redki ali pa so v Evropi že ogroženi.« (<http://www.natura2000.gov.si>, pridobljeno 26. 11. 2011)

Na območju Vipavske doline se je skozi zgodovino oblikoval značilen vipavski tip domačij. Po vaseh so še vedno ohranjene številne slikovite domačije z značilnimi dvokorčnimi strehami, kamnitimi stopnišči in arkadami, podhodi, kamnitimi detajli (okviri oken in vrat, stebri, portali, *kalone*), lesenimi *ganki* in dekorativno pobarvanimi paletami. Najdemo vodnjake, mline, zunanje dimnike in ohranjene črne kuhinje, med njimi eno še vedno delujočo z odprtim ognjiščem (<http://www.tic-ajdovscina.si>).

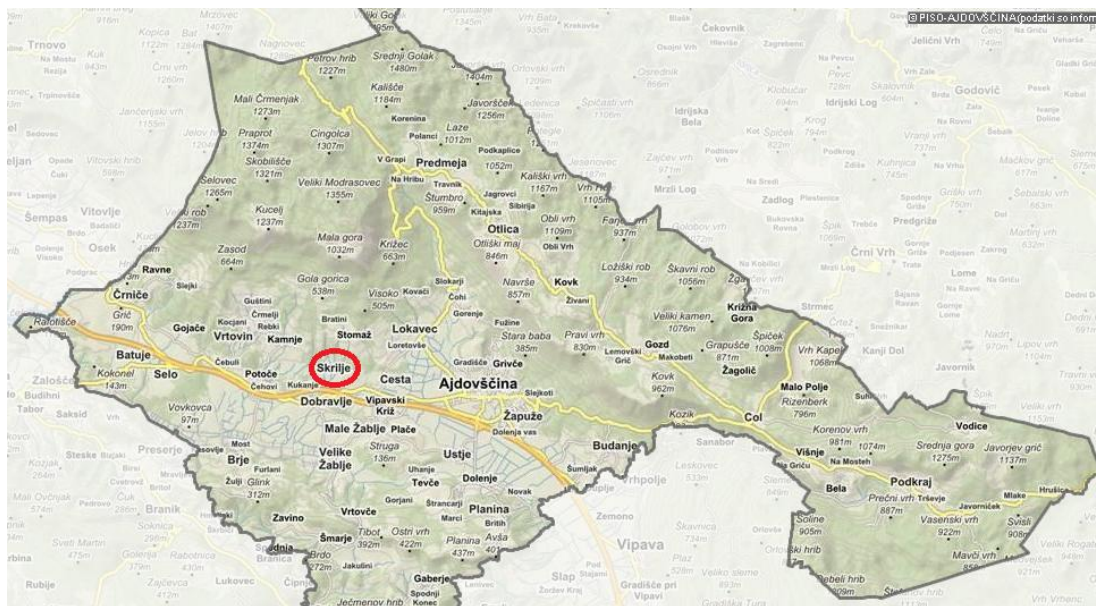
Ljudje so gradili domačije na skrbno izbranih mestih, pri čemer je bila vsa skrb posvečena plodni zemlji, ki je bila zanje vir preživetja. Stavbe so se na nevsiljiv način zlele v krajino, ki jih je obkrožala. Nastajala so naselja, strnjena v dolini, razpršena na planotah. Vsaka od njih skriva/odkriva svoje posebnosti.

3 SKRILJE Z DOMAČIJO FAVETTI V SREDIŠČU

Med zgornjo in spodnjo Vipavsko dolino, pod vznožjem Čavna, leži vas Skrilje, ki skriva mnogo zanimivosti, ki povezujejo tako zgodovino kot prihodnost Vipavske doline. Od Ajdovščine je oddaljena slabih 5 kilometrov, kot je prikazano na **Napaka! Vira sklicevanja ni bilo mogoče najti.** Je idealna izbira tako za priseljevanje kot razvoj dodatne turistične ponudbe, predvsem za ljudi, ki potrebujejo mir in sprostitev v naravnem okolju.

3.1 Skrilje, vas v osrčju doline pod Čavnom

Skrilje ležijo v srednjem delu Vipavske doline, pod prisojnim pobočjem Male Gore, ki leži pod Kucljem (1237 metrov) in Čavnom (1185 metrov). Prva omemba vasi je iz leta 1085. Vas ima značilno gručasto obliko, s tremi glavnimi zaselki: Valiči, Ruštji in Bajči. Skozi vas teče več potokov, ki se pod vasjo združijo v Skrivšek, ta pa teče skozi Dobravlje in se izliva v reko Vipavo. Vas je dobila ime po *skrlah*, ki so jih lomili v bližnjih kamnolomih. V nekaterih dokumentih je ime zapisano kot Skrila pozneje Škrilje, kar je razvidno iz franciscejskega katastra iz leta 1839 v Prilogi 1 (Bizjak in drugi, 1998).



Slika 3: Lokacija vasi Skrilje v občini Ajdovščina (vir: www.piso.si)

3.1.1 Znamenitosti v vasi Skrilje in okolici

Med pomembnejšimi vaškimi objekti, poleg domačije Favetti, ki jo bomo opisali kasneje, je podružnična baročna cerkev sv. Marjete. Cerkev je bila sezidana leta 1660 in je bila sprva posvečena sv. Donatu. Glavni marmorirani oltar iz 18. stoletja so prinesli iz Padove leta 1929. Pred pozidavo te cerkve so imele Skrilje svoj duhovni hram nad vasjo, na kraju Zdešče, kjer so še vidni znaki obzidja svetišča. Cerkev na Zdeščah je bila verjetno zgrajena v zgodnjem krščanskem obdobju. Verjetno je bilo na tem mestu že prej kakšno pogansko svetišče (Bizjak in drugi, 1998).

V vasi je tudi podružnična šola Osnovne šole Dobravlje, ki jo obiskujejo učenci do 4. razreda iz Skrilj in okoliških vasi: Stomaža, Kamenj in Dobravelj. Osnovno šolo so zgradili Italijani leta 1936 kot zaledno vojaško bolnišnico (Bizjak in drugi, 1998).

Na sliki 4 vidimo glavni zaselek Valiči s cerkvijo sv. Marjete, za njo pa je podružnična osnovna šola. Levo je zaselek Kisel hrib, med zaselkoma je v sredini lepo vidna domačija Favetti (označena s puščico), takoj za njo pa kmetijsko zemljišče Brajda.



Slika 4: Skrilje, glavni zaselek Valiči in zaselek Kisel hrib

Prve naselitve od starejše kamene dobe

Prva bivališča v starejši, srednji in mlajši kameni dobi so si tukajšnji prebivalci uredili v jamah in spodmolih, ki jih na Vipavskem in na Krasu najdemo kar nekaj. Najbolj znani sta spodmol Mala Triglavica pri Divači in Mušja jama na Prevali. V pozni bakreni in bronasti dobi, ko je človek začel udomačevati živali ter obdelovati zemljo, se je počasi selil iz jam in začel graditi prva bivališča. Jame so postale pomembne kot prostor za pribežališče in kulturni obredni prostor.

Po pripovedovanju g. Oskarja Kogoja so bila prva samostojna bivališča tako imenovane *casite* – to so bile okrogle zgradbe s kamnito kupolo in odprtino na sredini, skozi katero je uhajal dim. Mogoče jih lahko primerjamo s pastirskimi hišami, ki so bile v celoti kamnite in jih še vedno najdemo na Krasu. Kasneje, nekje v drugem tisočletju pr. n. št. so zgradbe obdali z več metrov visokim debelim obzidjem. Nastajala so organizirana bivališča – *gradišča*, ki jih najdemo na širšem območju Istre in Krasa. Predvidevamo, da so podobna bivališča nastala tudi na območju Vipavske doline. Na Krasu je znanih veliko takih gradišč, nam najbližje je bilo na Tabru pri Vrabčah. Te oblike poselitve so sooblikovale značilen videz današnjih naselij. V kasnejših poselitvah so osnovna gradišča dopolnjevali in na njihovih temeljih zgradili današnje vasi (Renčelj, Lah, 2004).

Začetek organiziranih naselij

Prvotna kmetija, ki je pripadala posamezni družini, bi morala biti upoštevana kot socialna, gospodarska in kulturna zapuščina starodavnih Vendov, ki so se okoli leta 1200 pr. n. š. s področja vzhodnega dela Nemčije naselili na območju Srednje Evrope. Tu so se kljub danes različnim narodom in jezikom ohranile številne značilnosti, ki pripadajo starodavni kmečki kulturi Vendov. To območje je v etnološkem pogledu kulturna krajina, ki se je ohranila in je v podstati še vedno prisotna. Posamezna družina in njena kmetija, kot tudi vas in srenja, ki se je ohranila v Karantaniji, je tvorila osnovo še starejše socialne organizacije Vendov (Podatki so povzeti s strani <http://www.primorski-panterji.info>).

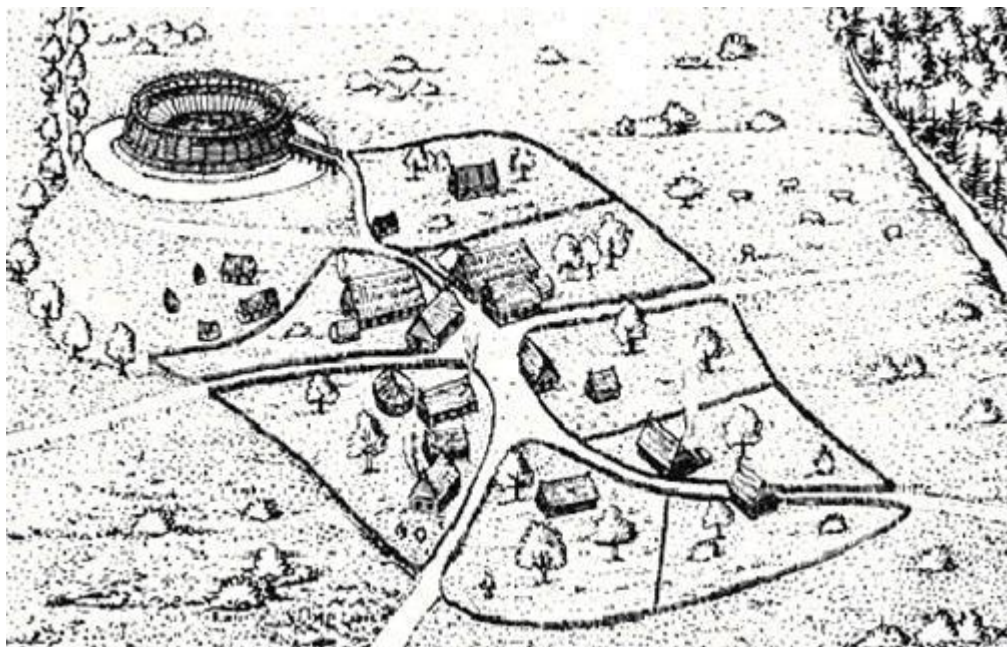
V času rimskega in predrimskega obdobja, je na področju nekdanje Karantanije obstajalo kraljestvo Norik. Ker na tem ozemlju ni obstajala tipična rimska latifundija, mnogi avtorji sklepajo, da se je tu ohranila predrimska družbena organizacija, ki je temeljila na obstoju majhnih kmetij v lasti posameznih družin.

V slovanskih jezikih so se ohranile sledi večjega upravnega območja, imenovanega župa, ki je združevala več vasi. Na čelu župe je bil župan. Očitno je bilo to v času, ko so se vasi začele širiti in so vključevale raztresena naselja in zaselke. Na slovenskem ozemlju se je vloga župana kot glavarja vasi (in mest) ohranila do danes.

Arheološka izkopavanja na Lužici (Nemčija) so odkrila ostanke vasi iz zgodnjega srednjega veka. Ostanke prikazujejo prve vasi v Srednji Evropi, ki so jih tvorile kmetije. Pripadale so Vendom, ki so imeli razvito kmetijsko organizacijo, kjer je vsaka kmetija imela lastno posest in svet okoli hiše. Napreden poljedelski sistem in socialna organizacija sta se iz predzgodovine ohranila v srednji vek in vse do danes.

Podobna struktura vasi je obstajala tudi v Karantaniji. Iz rekonstrukcije na Slika 5 vidimo, da je vsako hišo v vasi obdajalo *gumno*. Vas so obkrožali pašniki in gozdovi, ki so bili verjetno v skupni lasti vaške srenje. V ozadju je bežigrad, ki je služil kot zatočišče v primeru zunanjih napadov. V vaseh je živelo med 200 in 300 ljudi, ki so živeli v posamičnih, ločenih družinah, čeprav ne moremo izključiti širših sorodstvenih vezi. Vsaka je imela svoje polje in srenja je s svojim življenjem

predstavljala svojo lastno politično skupnost (Blaznik, 1970, v <http://www.primorski-panterji.info>).



Slika 5: Rekonstrukcija zgodnje srednjeveške vasi, kraj Tornow v Lužici (Nemčija) iz 7.-8. stoletja. Ograjen prostor okoli hiše, imenovan gumno oz. guna, je na sliki lepo viden

Hiša s kmetijo

V Karantaniji in v sosednjih pokrajinah, se je pojavilo več tipov kmetij, ki so se razvile pod različnimi geografskimi vplivi. Dva tipa sta najbolj značilna tudi za naše področje, kot je prikazano na Slika 6.

- **Karantansko kmetijo** še danes najdemo na vzhodnem Koroškem, na Kranjskem in Štajerskem. Ima veliko ravnih površin, primernih za kmetovanje. Ta tip kmetije prepoznamo po velikem dvorišču. Na Primorskem ga imenujejo *borjač*, obdan pa je s hišo, štaljo, skednjem in številnimi manjšimi stavbami. Možno je, da so bile te kmetije v zgodnjem srednjem veku, zaradi zunanjih napadov, ograjene z močnim plotom. Včasih ima borjač tudi ograjo.

- **Alpska kmetija** je značilna za hribovita območja. Stavbe, ki sestavljajo alpsko kmetijo, so med seboj ločene: hiša je ločena od štale s skednjem v nadstropju. Na zahodnem Koroškem je značilna tudi *enostavna kmetija*. Hiša in štala sta lahko v isti stavbi.



Slika 6: Značilne kmetije: karantanski dom, alpski in tirolski dom (Kozennov Atlas Dunaj, 1972)

Na Primorskem se oblika kmečkih hiš razlikuje in so v glavnem poznane pod nazivom **kamnite hiše**. Med različnimi zgradbami hiš je verjetno najbolj slikovita **kraška kmečka hiša**, ki zasluži posebno pozornost.

3.1.2 Osnovni gradbeni element kamen

Ljudje so vedno živeli v sožitju z naravo, že od pradavnine so bila bivališča povezana s kamnom. Čez stoletja je bil kamen najpomembnejši gradbeni element, zato je bilo na Primorskem veliko kamnolomov in *jav*, nekatere delujejo še danes. Postopoma se je kamnu kot gradbenemu elementu, pridružil še les, ki ga je bilo razmeroma dovolj. V zgodnejših časih, s prihodom rimske kulture, pa srečamo tudi opeko. Največ opekarn je nastalo v spodnjem delu reke Vipave, kjer se tok nekoliko umiri in se reka ob nalivih razlije po okoliški ravnini ter odlaga material, ki je uporaben za opečnate izdelke (Kogoj, 2005).

Opekarništv⁴ je po razpadu rimskega imperija upadlo, ponoven razcvet je doživelo v 15. stoletju, vsestransko uporabnost opečnih izdelkov pa je potrdila industrijska

4 Nekateri viri navajajo, da je bila na cestni relaciji iz Aquileje v Emono tretja postaja imenovana Ad fornulus (Pri pečeh).

revolucija v 19. stoletju. V času Avstro-Ogrske monarhije je na tem območju obratovalo 47 opekarskih obratov (Goriške opekarne; http://www.go-oekarne.si/index.php?str=4_slo).

Prebivalci so v tisočletjih z uporabo in obdelavo avtohtonih materialov preoblikovali deželo in ustvarili podobe, kot jih poznamo danes. Za nas so ohranili pristno kulturno dediščino in arhitekturo. Vsak poseg je bil načrtovan in v skladu z naravnimi danostmi. Žal smo po drugi svetovni vojni velik del kulturne dediščine zanemarili in uničili predvsem z nenadzorovano gradnjo in arhitekturo, ki nima nikakršne povezave s kulturo prednikov in zgodovine. Z dvigom življenjskega standarda bi se morala dvigniti tudi kultura bivanja arhitekture ob upoštevanju stavbne dediščine naših prednikov.

3.1.3 Skrilje - skrle

Tudi v Skriljah je bil glavni gradbeni element kamen – skrilavec, ki so ga lomili v številnih kamnolomih v bližini vasi. Vas leži na tektonski plošči, ki jo pokriva različno debela plast zemlje. Te plasti so izrazito vidne v potočnih strugah, kjer je voda odnesla zemljo in je na površju živa kamnina, kot je razvidno s Slika 7. Poleg kamna je bil pri gradnji hiš pomemben tudi les in pozneje opeka, ki je nadomestila kamnito strešno kritino. Le-te v vasi žal ne najdemo več.



Slika 7: Primer potočne struge, kjer voda teče po lapornati kamnini

V bližini vasi so še vedno vidni ostanki kamnolomov, v katerih so vaščani lomili kamen za zidavo hiš tako v vasi kot drugje po Vipavski dolini, npr. vojašnico v Vipavi, tekstilno tovarno v Ajdovščini, Dobravsko šolo (Bizjak in drugi, 1998).

Skrilavec je kamnina, ki je v višjem sloju pretežno lapornata. To je neprepusten sloj, sestavljen iz kremenca in drugih kamnin. Zaradi strukture se lahko kolje v kamnite plošče in bloke, ki so zaradi kakovosti primerni za gradnjo hiš. Kamni so pretežno ravni, zato je tudi oblikovanje enostavno. Prav zaradi tega so porabili malo malte in zid je vlekel manj vlage. Slika 8 prikazuje primer stavbe v Skriljah, za katero so uporabili izredno dobre kamne pa tudi mojstri so bili večji dela.



Slika 8: Primer zelo dobro grajene hiše

Kakovost kamna je bila v kamnolomih različna. Iz kamnitih blokov so nastali različni izdelki: kamen, primeren za gradnjo in strehe, za izdelavo vhodnih kamnitih portalov, korit za vodo ter korit za živali. Glede na številne potočne struge in razgibanost vasi v zaselkih so temu primerno številni kamniti enoločni mostovi. Po pripovedovanju Marka Rovtarja, po domače Fadigovega Marka, naj bi bilo v vasi nekoč devet kamnitih mostov, danes jih je osem. Mostovi so enakomerno in lepo oblikovani. Vsi so narejeni iz skriljskega kamna, enoločni s širokimi varovalnimi ograjami. Poseben je most na katerem stoji hiša številka 30. Most je imel sprva dva oboka, ko pa so na njem zgradili gospodarsko poslopje, so desni obok prezidali in ga še sedaj uporabljajo kot klet. V krogu stotih metrov okrog domačije Favetti je kar pet kamnitih mostov, ki so žal očem zakriti in slabo opazni. Enega od mostov prikazuje Slika 9.



Slika 9: Kamniti most domačije Favetti

V vasi lahko vidimo razmeroma veliko kamnitih obokanih kleti in različnih izdelkov od vodnih korit (Slika 10), obokov, vratnih ter okenskih *ert*⁵. Slika 11 prikazuje lepo oblikovan vhodni del stavbe, ob straneh sta dve okni s kamnitimi okvirji, na sredini pa vhodna vrata prav tako s kamnitim okvirjem. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je bilo kamna v izobilju. Danes te predmete drugače cenimo in jih uporabljamo za druge namene. Nedvomno je trajnost kamna opravičila trud in stroške za njihovo obdelavo.

5 Kamnit okvir okenskih in vratnih odprtín.



Slika 10: Korito, ki so ga generacije prašičev zlizale. Sestava hrane in kisline so prispevale k njegovemu videzu



Slika 11: Vhodni del stavbe

3.1.4 Osle in brusni kamni – uporaben izdelek znan do devete dežele

Posebno mesto pri izdelkih iz skrilavca imajo *osle* in brusni kamni. Tradicija izdelave osel sega daleč v zgodovino, v čas, ko so ljudje začeli uporabljati rezila. Tehnologija izdelave osle in pridobivanje surovine se do danes skoraj ni spremenila.

Pripovedovalec Stanislav Rovtar omenja, da je izdelovanje osel dolgoletna družinska tradicija. Spominja se, kako je že od malih nog sledil očetu, ga opazoval, mu

pomagal in na koncu prevzel obrt. Njegov pokojni oče, Angel Rovtar, je dobil prvo uradno obrtno dovoljenje za opravljanje dejavnosti »izdelava brusnih kamnov« leta 1955. Izvirnik obrtnega dovoljenja hrani g. Rovtar v svojem arhivu. Do tega leta je dejavnost več stoletij potekala brez dovoljenj in brez zapletov. Pod okriljem dovoljenja je družina Rovtar izdelovala osle, med njimi je veliko časa bil tudi moj oče, Marjan Rovtar. Stanislav Rovtar je prevzel obrt leta 1979 in kot zadnji v tej panogi obrt ohranjal do leta 2003. Material za njihovo izdelavo je dobil v javi, ki so jo odprli leta 1965.



Slika 12: Brusni kamen, s katerim so dokončno obdelali oslo

Sliki 12 in 13 prikazujeta orodje za izdelavo osel in osle. Lahko sklepamo, da je osla dobila ime po svoji obliki, saj nas spominja na oslovska ušesa, ki so značilno ozka in koničasta. Obstaja pa še kakšna primerjava z oslom. Morda je za kosca začetnika ravno tako trmasta in noče nabrusiti kose, kot je trmast osel. Od tod tudi star izrek, ki hvali oslo: *»če kosa ne reže, nikar osle zavreč, je kosa al, kosec za neč.«*



Slika 13: Pribor za nasekavanje osle in različne velikosti osel

3.1.5 Voda, uporabna živa energija

Nekateri viri navajajo, da naj bi bilo v Skriljah več vodnih izvirov pitne vode. To je povsem verjetno, saj voda ne more pronicati skozi lapornato kamnino in zato priteče na površje. Pravijo, da Čaven s Trnovsko planoto zadržuje ogromne količine vode, ki priteče iz gorskega sveta Alp. Mogoče je prav zato pobočje Čavna obdarjeno z vodnimi izviri, ki se stekajo v dolino, se združujejo in izlivajo v reko Vipavo.

V preteklosti so ljudje znali izrabiti vse naravne vire. Znano je, da je bilo v Skriljah in sosednjih vaseh Stomaž in Kamnje nekaj manjših vodnih koles. Nekatera so gnala mlinska kolesa, spet druga kovaška kladiva. Ker vasi ležijo na strmih pobočjih, je bil vodni tok močan in zato primeren za gnanje vodnih mlinskih koles. Mlini pa so prav posebni, ker za svoje delovanje niso potrebovali vodnih zajetij, saj je bil vodni tok zaradi moči, ki jo je prinesla velika višinska razlika, primeren za njihovo poganjanje. V vasi Stomaž je še vedno ohranjen tovrsten vodni mlin. O mlinu mi je pripovedoval g. Jože Bizjak, ki je delal v mlinu kot zadnji mlinar, vse do leta 1975, ko se je mlinsko kolo ustavilo.

4 PREDSTAVITEV DOMAČIJE FAVETTI

Domačija Favetti je bila v zelo slabem stanju, zato jo je zadnja potomka družine Favetti, Vida Favetti, poročena Varga, leta 1993 prodala Marjanu Rovtarju. S pomočjo ZVKDS Nova Gorica in Ministrstva za kulturo smo leta 1996 začeli z obnovo domačije in do danes obnovili večji del. Domačija je bila po odloku o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Občine Ajdovščina razglašena za etnološki spomenik 1. kategorije. Sodi med kakovostnejše objekte nepremičninske etnološke dediščine in v celoti predstavlja kakovosten spomenik ljudskega stavbarstva. Po svoji zasnovi sodi v tip zaprte domačije oziroma v vrst t. i. kmečkih dvorcev.

Projekt obnove domačije je bil predstavljen tudi na razstavi Restavrirane poslikave na profani stavbni dediščini, ki jo je organiziral ZVKDS Nova Gorica. Slika 14 prikazuje stavbe, ki so bile obnovljene s pomočjo ZVKDS Nova Gorica v zadnjih letih.



Slika 14: Zemljevid lokacij obnovljene profane stavbne dediščine (ZVKDS Nova Gorica, 2004)

Glavni namen obnove domačije je razvoj trajnostne turistične ponudbe, saj trenutno stanje ne prinaša dohodka. Želimo si, da bi domačija zaživela kot turistična kmetija z nastanitvijo ter kulturni in muzejski objekt. S pomočjo raziskave elementov domačije, njene okolice in ljudi bom lahko postavil primeren okvir turistične ponudbe. Glavni poudarek ponudbe bo na predstavitvi kmečkega življenja ter

običajev na kmetiji in v njeni okolici. Gostje se bodo lahko aktivno priključili življenju na domačiji in tako doživeli avtentično izkušnjo življenja na njej.

Kot primer dobre prakse obnove kulturne dediščine (slika 14) je bližnji Slap pri Vipavi – Domačija Majerija, kjer že od leta 2006 deluje turistična kmetija, ki v avtentično obnovljeni domačiji ponuja prvovrstne kulinarične specialitete in postrežbo vrhunskih vin vipavskih vinarjev.

4.1 Domačija s svojo okolico, zgodovino in razvojem stavbe

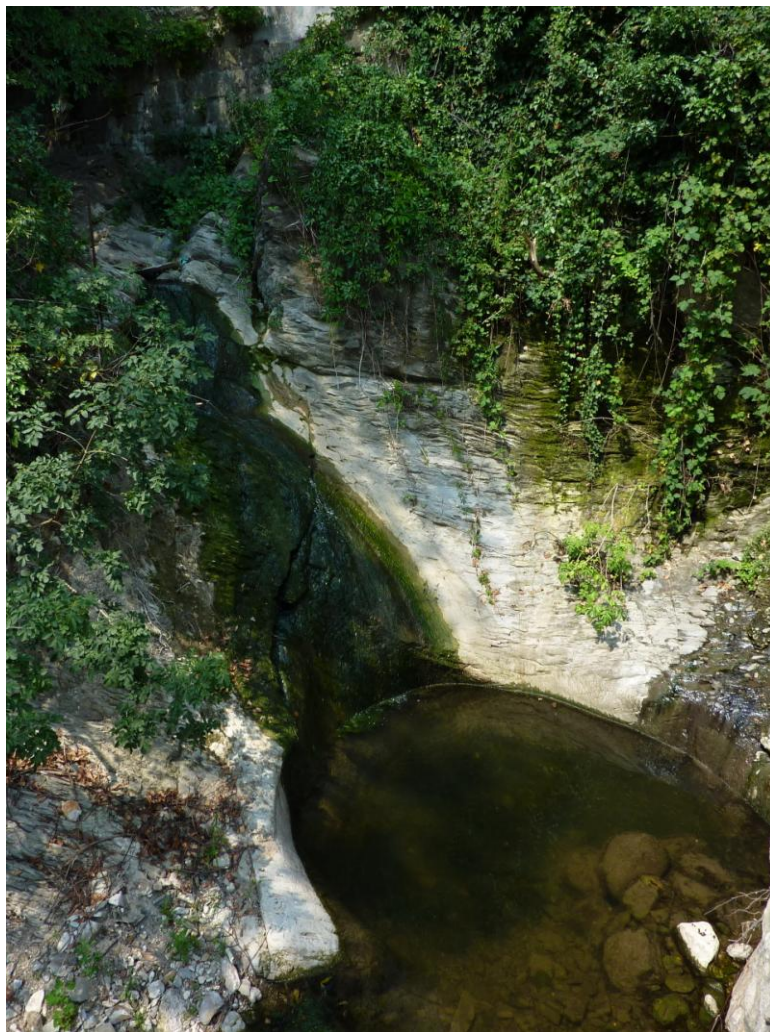
Domačija Favetti se nahaja ob glavni cesti v središču vasi Skrilje, v zaselku Valiči. Nanjo nas opozori daljši zid s kalono in kapelico, ki je posvečena sv. Janezu Nepomuku, zavetniku mostov.

Ime je dobila po priimku nekdanjih lastnikov kmetov in trgovcev, ki so se v vas priselili v 16. stoletju in si tu ustvarili bivališče. O njihovem prihodu kroži anekdota. Prvi od družine Favetti naj bi se sem preselil zaradi trgovanja. Takratni gospodar naj bi bolehal za hudo boleznijo. Po nekaj letih bivanja v Skriljah je čudežno ozdravel in zato kraju pripisal zdravilno moč. Sklenil je, da bo ostal tu in si zgradil bivališče. Posest pa naj bi kupil od grofov Pagliaruzzi. Rodbina je v Skriljah živela vse do leta 1985, ko je umrl zadnji moški potomec Marijo Favetti.

Zaselek Valiči predstavlja jedro vasi Skrilje, tako je tudi domačija sestavni del zaselka, ki ga zaključuje na južni strani. Danes domačija na vzhodnem delu meji na glavno cesto, ki pelje skozi vas. Tu je tudi glavni vhod v atrij stavbe, kot prikazuje Slika 15. Na zahodu jo omejuje potok Skrivšek, ki zaključuje gospodarsko poslopje, h kateremu spada še stavbno zemljišče. Zemljišče sedaj služi kot zeliščni in zelenjavni vrt, tu bomo uredili površine, ki bodo namenjene obiskovalcem. Potok Skrivšek priteče na območje stavbe kot 4 metre visok slap in se izlije v brezno, ki naj bi bilo, po pripovedovanju vaščanov, zelo globoko (slika 16). V času obilja padavin voda iz njega odplakne usedline, čez leto pa se ponovno napolni z manjšim kamenjem in muljem.



Slika 15: Kamniti vhodni portal v domačijo, kapelica s kamnitim stebrom in klopjo



Slika 16: Znameniti slap ob domačiji z breznom

Čez potok Skrivšek vodi enoločni kamnit most, ki pripada domačiji, za katerim se proti jugu in zahodu razteza kmetijsko zemljišče, imenovano Brajda, ki se zaključuje na drugi strani vasi pri zaselku Bajči. Zemljišče meri 28.000 kvadratnih metrov, obsega najboljše kmetijsko površino v Skriljah in predstavlja srce domačije. Na zemljišču je na 3.000 kvadratnih metrih površine oljčni nasad, ostale površine so travniki in njive. Domačiji povečuje vrednost še poslikana kapelica, poslikana dnevna soba – *piano nobile* ter ohranjena črna kuhinja z dvema krušnima pečema.

4.1.1 Rodbina Favetti v Skriljah

Po ustnem izročilu naj bi rodbina Favetti prišla iz Furlanije, kjer naj bi posestvo pridobili od grofov Pagliaruzzi, ki naj bi prav tako izhajali iz Furlanije. Prvi zapis o družini je v poročni knjigi, ki jo hrani župnijski arhiv v Kamnjah, o poroki osemnajstletne Ane Favetti, rojene 1792 z opombo nobiles (plemenita), z devetindvajsetletnim Andrejem. Njuni poročni pričci sta bila zakonca grof in grofica Attems. Ana je bila hči Ludvika in Katarine. Družinske knjige v 18. stoletju omenjajo še Vincenca Favettija, rojenega leta 1798, ki je bil verjetno Anin brat. Kasneje je Vincenc zabeležen tudi kot lastnik hiše, ki se je takrat vodila pod številko 1, prva hiša v vasi.

Po letu 1800 je o rodbini več podatkov. Zabeležena je poroka med Antonom Friderikom Favettijem, rojenim 1843, in Jožefo Zgonik, rojeno 1841, doma iz Dobravelj. Imela sta štiri otroke Antona (rojen 1866), Vincenca (rojen 1875), Joanesa (rojen 1885) in Felixa (neznano leto rojstva). Po pripovedovanju naj bi bil Anton vaški veljak, veleposestnik in župan. O njem je znana anekdota, da naj bi prodal posest v Trnovskem gozdu cesarju Francu Jožefu. V poklon naj bi mu cesar podaril dragocenost. Vaščanom se je vtisnil v spomin zlat križ, okrašen z dragimi kamni, ki so ga ob njegovem pogrebu nosili za krsto. Poleg križa naj bi bila v stavbi tudi velika dragocena slika. Nekateri, danes še živeči starejši vaščani se spominjajo, da so jih učiteljice peljale na ogled slike, ki pa je izginila neznano kam. Pripovedujejo, da je Anton v času županovanja zgradil vaško cesto, ki je razpolovila domačijo: na desni strani so ostala gospodarska poslopja, ki jih danes ni več, na levi strani pa domačija, kot jo poznamo danes. O velikosti domačije nam danes priča franciscejski kataster iz leta 1839 (glej prilogo 1).

V spominu vaščanov je ostal Vincenc Favetti, ki se ga spominjajo kot dobrega gospodarja. Imel je kmetijsko šolo in prvi v vasi je posadil hruškov nasad. Klicali so ga gospod Vincenc. Z ženo Terezijo, rojeno l. 1882, sta imela pet otrok: Vincenc (1904-1905), Evgen, Maria (rojena 1908), Ida (rojena 1910) in Danilo (neznano leto rojstva).

Zadnji, ki je živel na domačiji, je bil Mario Favetti, poročen z Rozalko. Za njim je ostala hči Vida Favetti, poročena Varga, ki pa je od doma odšla še zelo mlada. Poročila se je z možem, ki je bil madžarske narodnosti. Leta 2008 pa je v 63. letu starosti umrla. Tako se je zaključilo skoraj petsto let dolgo bivanje rodbine Favetti v Skriljah. Po družini Favetti se imenuje tudi ulica v stari Gorici – Via Favetti.

Ustni viri pripovedujejo, da naj bi imela ena od gospodinj kar dvajset otrok, vendar o tem ni dokazov, če bi bile navedbe resnične, bi to bilo pred vzpostavitvijo arhiva v Kamnjah, torej pred letom 1700.

4.1.2 Razvoj stavbe skozi čas

Glede na obstoječe vire naj bi se prvi člani rodbine Favetti v Skrilje priselili v 16. stoletju. Ker so posest kupili od furlanskih grofov Pagliaruzzi, lahko sklepamo, da je del današnje stavbe obstajal že takrat. Stavbo so skozi zgodovino širili in obnavljali. Po franciscejskem katastru iz leta 1839 (Slika 17) je imela takrat stavba največji obseg. Na sliki 17 je vidna velikost stavbe, ki je bila veliko večja od današnje. Domačija je imela na desni strani glavne stavbe, čez glavno cesto v vas, gospodarska poslopja, predvsem hleve, ki pa jih danes ni več. Na sliki je označena z modro obrobo tako osnovna zgradba na levem delu kot tudi hlevi na desni strani. Med stavbami je vidna cesta, ki je še danes v uporabi.

Ob nakupu domačije od zadnje članice družine Favetti leta 1992 so bile na parceli na desni strani ceste še vidne ruševine nekdanjega gospodarskega poslopja. Danes stoji na tem mestu nova stanovanjska stavba. Poleg stavbe so imeli v posesti veliko kmetijskih zemljišč, ne samo v katastrskem območju Skrilj, ampak tudi v Dobravljah, Kamnjah, Stomažu ter celo v Trnovskem gozdu. Na sliki 17 je s črno črto označeno kmetijsko zemljišče z vsemi stavbami, ki je v celoti pripadalo domačiji. Stavba je dobila današnjo obliko na začetku 20. stoletja. Arhitekturna

oblika stavbe spada med kmečke dvorce in je edinstveni arhitekturni objekt na Vipavskem.



Slika 17: Domačija Favetti in pripadajoče zemljišče na franciscejskem katastru iz leta 1839 (Arhiv RS)

Domačija je v drugi polovici 20. stoletja vidno propadala. Potomcev, ki bi nadaljevali rod in razvijali domačijo, ni bilo. Zadnja potomca družine, Mario in Rozalka Favetti, sta živela do konca na domačiji, Rozalka do leta 1983 in Marijo do leta 1985. Bivalni prostori so bili preobsežni za majhno družino, zato so na južni strani uredili manjše stanovanje. Tako je tudi to domačijo doletela podobna usoda kot veliko starejših stavb.

S prihodom novodobnih strojev so se potrebe v drugi polovici 20. stoletja spremenile, zato so nekatere bivalne prostore preuredili za gospodarske potrebe. Predelane okenske in vratne odprtine, številni odstranjeni kamniti okvirji so porušili statična razmerja, zato se je stavba začela rušiti. Večina strešne kritine z lesenimi stropi je bila po 1990 že uničena. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila v zahodnem traku perutninska farma, ki je, poleg večjih predelav, močno prispevala k propadanju domačije.

Po pripovedovanju domačinov je bilo v stavbi veliko opreme, vendar je prejšnji lastnik večino dragocenosti prodal, ali pa so te propadle skupaj s stavbo. Po eni strani

je bil srečen splet okoliščin, da prejšnji gospodarji niso stavbe obnavljali, saj je bila skrb za ohranjanje dediščine v prejšnjem stoletju zanemarjena in se je med obnovo stavb uničilo veliko kulturne dediščine. Ker niso imeli ne denarja ne potomcev, je stavba le propadala, hkrati pa ohranjala svojo originalno podobo.

Leta 1993 je Vida Varga prodala domačijo in pripadajoče kmetijsko zemljišče mojemu očetu Marjanu Rovtarju. Na sliki 18 je izrisano območje stavbe s pripadajočima gradbeno in kmetijsko parcelo, ki obsega osrednji del vasi Skrilje, med zaselkoma Valiči in Bajči. Del parcele, ki je izpadel iz izrisanega območja, so podedovali drugi člani družine. Te parcele želimo odkupiti in jih ponovno priključiti domačiji.



Slika 18: Obseg današnje domačije Favetti (PISO)

Široki enoločni kamniti most čez potok povezuje stavbo s kmetijskim zemljiščem prve kategorije v izmeri 24.000 kvadratnih metrov. Za severni del zemljišča, 700 kvadratnih metrov (obrobljen je z rdečo barvo), je Marjan Rovtar leta 2006 predlagal spremembo namembnosti zaradi predvidene gradnje nadomestnega gospodarskega poslopja, možnosti reševanja stanovanjske problematike in širjenja ponudbe turistične kmetije z lastnimi izdelki. Slika 18 prikazuje današnje zemljišče domačije in poselitveno območje v zaselku Valiči v Skriljah. Če primerjamo predlagano

spremembo s franciscejskim katastrom na sliki 17 (zazidljivo območje je označeno z rdečo barvo), ugotovimo, da je bila ista parcela vrisana kot zazidljivo zemljišče že leta 1839, celo v večjem obsegu, kot je današnji predlog. Modri krog na sliki 18 označuje današnjo stavbo, desno od stavbe je na nekdanji lokaciji gospodarskega poslopja viden nov stanovanjski objekt. Lepo je viden tudi oljčni nasad na zgornjem delu parcele.

Marjan Rovtar je leta 1996 začel z obnovo stavbe v skladu s konservatorskim programom, ki so ga pripravili na ZVKND Nova Gorica. Potrebni so bili koreniti posegi, da smo stavbi vrnilo podobo z začetka 20. stoletja. Končanih je 90 odstotkov gradbenih del. Predvideni so še manjši posegi v posameznih prostorih domačije, s katerimi bomo ohranili izvirno obliko, hkrati pa jim dali novo, sodobno vlogo.

4.2 Kmetijstvo na domačiji skozi čas

Domačija je ves čas doživljala razvoj in širitve. Največji razcvet in obseg je imela v času gospodarja Antona Frederika Favettija v drugi polovici 19. stoletja, ko je bil Anton vaški veljak. Že njegov naslednik Vincenc je domačijo le obdržal in ohranil. Zadnji gospodar Mario pa domačije ni zmožal več vzdrževati, kaj šele obnavljati. Menim, da je k propadu rodbine in domačije prispevalo več dejavnikov.

Zadnji gospodar ni več zmožal vzdrževati domačije, čeprav sogovorniki pravijo, da je bil skrben in delaven gospodar. Kmetije le z lastnim donosom ni bilo več mogoče vzdrževati, za najete delavce je bilo vedno manj denarja, polj niso več obdelovali v celoti. Prodaja dela zemljišča pa je bila za takratni čas nesprejemljiva. Zadnja potomka domačije je odšla od doma in se ni več vrnila. Po letu 1990 so prodali večino imetja, domačijo in kmetijska zemljišča.

Prihod sodobnih kmetijskih strojev je spremenil način kmetovanja. Domačija Favetti je bila prva v vasi, ki je imela traktor, s katerim je posodobila kmetovanje. Brez novega zagona mladih je bila tudi ta posodobitev le navidezna in začasna.

Drugo polovico 20. stoletja so zaznamovale velike politične in gospodarske spremembe. Za komunistično oblast so bili veliki kmetje oziroma veleposestniki nesprejemljivi. Takrat so številnim veleposestnikom, predvsem tistim, ki niso bili naklonjeni komunističnemu režimu, odvzeli premoženje. Presenetljivo je domačija

ostala v celoti v lasti družine Favetti, hkrati pa je njen vpliv na skupnost postal zanemarljiv.

Veliko najboljše obdelovalne zemlje je zagotavljalo domačiji samozadostnost. Imela je dovolj travnikov in njiv za krmo živine ter lastno oskrbo s kmetijskimi pridelki. Vincenc Favetti je imel celo kmetijsko šolo in je kot prvi v vasi zasadil hruškov nasad. Imeli so tudi velike nasade drugega sadnega drevja in seveda vinske trte.

Sogovorniki, med njimi Marko Rovtar, omenjajo, da naj bi v Skriljah pridelovali predvsem koruzo, krompir, češnje, breskve, hruške, v vinogradih pa sta uspevali malvazija in pinela. Od goveda pa omenjajo sivorjavo pasmo. Po pripovedovanju naj bi v Skriljah in okolici uspevala tudi oljka, ki pa se je tudi najstarejši domačini ne spomnijo. Znano je, da je bila leta 1929 zelo huda zima, v kateri je pomrznila večina sadnega drevja. Italijanska oblast je z odlokom prepovedala sajenje oljk na območju Krasa in Vipavske doline (Bizjak in drugi, 1998).

4.2.1 Turistična ponudba in kmetijstvo z roko v roki

V vasi je še vedno nekaj kmetij, na katerih še redijo govedo, prašiče in druge domače živali. Opazimo lahko, da se vaščani zavedajo, da je za preživetje kmetij nujna tudi obdelava zemlje. Doma pridelana hrana je izvrstne kakovosti in jo je mogoče prodati. Z izboljšanjem lokalne turistične ponudbe in večjim pretokom ljudi skozi dolino bo mogoče izboljšati tudi trženje izdelkov domače pridelave. Zato je naloga lokalne oblasti, da vzpostavi primerno tržnico ob avtocesti, ki bi kmetom iz Vipavske doline omogočila prodajo svojih pridelkov, turistom pa možnost, da izkoristijo postanek in se oskrbijo z domačimi pridelki.

Od nekdanjih trajnih nasadov sadnega drevja je ostalo bolj malo, poleg tega je bila ob nakupu večina zemljišča zaraščena in neprehodna. Ohranilo se je le nekaj starih orehov. Ob hiši in na parceli rastejo tudi murve, ki so še iz časov, ko so bile na Goriškem razširjene zaradi gojenja sviloprejk. Pripovedovalec Marko Rovtar se spominja, da je na Favettijevi brajdi raslo več murv, s katerih so obirali liste za prehrano sviloprejk. Prav posebna murva pa raste v Skriljah pred stavbo, kjer je bila nekoč gostilna *pr' Piskerju*. Na njej so imeli v času praznovanja vaške šagre sv.

Marjete svoj prostor godci. Danes je murva predvsem drevo, ki ga je lahko oblikovati v lepo krošnjo ali latnik.

Danes domačiji pripada kmetijsko zemljišče ob stavbi, poleg tega smo dokupili zemljišča, ki so primerna za razvoj kmetijskih dejavnosti. Res pa je, da smo se od leta 1995, ko smo začeli obnovo, posvetili predvsem stavbi in je bila večina zemljišč v najemu. Leta 2005 smo posadili oljčni nasad s 130 drevesi (Slika 18), leta 2008 pa smo kupili še manjši vinograd. Na zemljišču že več let najemnik prideluje pšenico in ječmen.

Količina lastnih pridelkov je trenutno razmeroma nizka. Oljčnik še ni v polni rodni dobi, vinograde bo potrebno razširiti ali se povezati s pridelovalci v okolici. Želimo se povezati s sosedi in tako zagotoviti čim več lastnih surovin, pridelkov iz okoliških kmetij. Menimo, da je prihodnost turizma prav v ponudbi naravnih pridelkov iz umirjenega in čistega okolja. Obiskovalec bo tako lahko doživel in okusil pravo kmečko hrano, si jo sam nabral in pripravil.

5 KMEČKI DVOREC FAVETTI – PROSTORI IN OPREMA

Od zunaj deluje stavba enotno, vendar s sprehodom okrog dvorca ter predvsem ob obisku notranjega dela odkrijemo njeno razgibanost in razčlenjenost. Današnji videz stavbe je nastajal proti koncu 19. oziroma v začetku 20. stoletja. O razvoju domačije v preteklosti ni natančnih podatkov, prav tako nismo našli datacij, ki bi bile v pomoč pri rekonstrukciji in natančnejšem pregledu razvoja domačije. Opisi stavbe in opreme v tem poglavju so povzeti po konservatorskem programu obnove domačije Favetti, ki ga je pripravil ZVKDS Nova Gorica.

Celotna domačija, s slikovitim vhodom, kapelico, enoločnim mostom ter območjem vrta, je zaščitena z varstvenim režimom II. stopnje, ki zahteva varovanje v neokrnjenosti ter izvornosti.

Varstveni režim II. stopnje za nepremične spomenike določa:

- varovanje spomenika v avtentični pričevalnosti,

- dejavnosti v okviru spomenika naj bodo v skladu s spomeniškim značajem tega,
- za vsak poseg je potrebno dovoljenje spomeniške službe.

Tloris stavbe je pravokotne oblike, daljša stranica je vzporedna z vaško cesto. Streha ima dvokapno korčno kritino, ki se na robovih zaključuje s kamnitim križem. Po konservatorskem programu ZVKDS Nova Gorica je dvorec razdeljen na štiri trake (vzhodni, severni, zahodni in južni). Traki so povezani, v sredini zapirajo skoraj pravokotno dvorišče – atrij ali borjač. Domačija je enonadstropna s podstrešjem, le zahodni trak je podkleten. Stavbo sestavljata stanovanjski del in gospodarsko poslopje, ki je premaknjeno na skrajne dele stavbe, predvsem v vzhodni in južni trak. Bivalni prostori so bili na severozahodni strani, prehod v spalne prostore v južnem traku pa je bil po zunanji strani čez atrij. Skica v prilogi 3 prikazuje pritličje stavbe, kjer so z barvami označeni vzhodni, severni, zahodni ter južni deli stavbe z imeni posameznih prostorov. Slika 19 prikazuje pogled na domačijo z vrha – na sredini sta borjač in dimnik, ki pripada ognjišču. Na levem delu je še nedokončan prizidek za sanitarije.



Slika 19: Pogled na domačijo s severa

Za potrebe turizma je namenjen zahodni del stavbe, ki smo ga obnovili v izvorni podobi. V kletnih prostorih bomo organizirali degustacije, predstavitve ... hkrati pa bo to tudi prostor namenjen zorenju vina, olja in mesnih izdelkov. Osrednji del z ognjiščem, lopo in dnevno sobo bo osrednji družabni prostor, namenjen večjim

dogodkom, npr. kulturnim prireditvam in kulinaričnim pojedinam. Na podstrešju bodo sobe za goste.

Prvi stik z domačijo je skozi porton s kapelico, ki nas spusti na dvorišče, nas loči od zunanjega sveta in popelje v čas nazaj. Za sprostitev v naravi bo namenjena večina zunanjih prostorov s kmetijskim zemljiščem.

5.1 Vzhodni in severni trak

V vzhodnem traku je glavni vhod v stavbo z vaške ceste. Sestavljata ga štala in hlev v pritličju, v nadstropju je senik. Poleg se drži še dvoriščni zid s pokrito kalono, na zunanji strani ob kaloni pa je kapelica. Severni trak sestavljata kokošnjak in shramba. Na skici v prilogi 2 je predstavljena vzhodna fasada.

5.1.1 Dvoriščni zid s kalono

Dvoriščni zid je speljan tik ob glavni vaški cesti. Skozi kamnito kalono, ki je iz obdelanega klesanega kamna, se odpira velik prehod v notranjost stavbe – atrij. Ob kaloni je na dvoriščni zid naslonjena kapelica. Slika 20 prikazuje današnje stanje vhodnega dela s kapelico. Slika 21 pa prikazuje stanje leta 1994, pred začetkom obnove, kjer so vidno razpadajoča kapelica, vhod in star lesen porton.



Slika 20: Vhod v domačijo s kapelico in portonom po obnovi



Slika 21: Vhod in kapelica s portonom pred začetkom obnove stavbe leta 1994

V obnovljeni kapelici so freske svete Družine ter hišnega zavetnika mostov sv. Janeza Nepomuka. Da smo v kraju, kjer je doma kamen, nas opomni kamnita klop v kapelici in kamniti steber, ki podpira svod kapelice. Obiskovalec se tu prvič sreča z domačijo. Kamnita ločna kalona s polkrožnim pravim lokom je prav tako iz klesanega kamenja.

Ločno kalono sestavljajo:

- Dva bazna podstavka, ki sta v spodnjem delu nekoliko razširjena. Služila sta kot oddrsnika, da voz ni prišel v bližino pokončnih debel.
- Pokončni debli kolone sta osnova za višino.
- Oporni kapitel, mejnik med pokončnim in ločnim delom kalone.
- Ločni del, ki je sestavljen iz posameznih lokov.
- Na vrhu je postavljen sklepni kamen, ki združuje oba loka. Navadno je na njem pomembna letnica ali je okrašen z religioznim motivom.
- Kalono krasi lesen porton z vzorcem na ribjo kost. Pokrita je z lesenim, dvokapnim nadstreškom in korčno kritino.

Skozi kalono vstopimo v atrij ali borjač, ki ga omejujejo stavbe okrog in okrog (Slika 22). Tla so obložena s kamnitim skrlatim tlakom in še ne v celoti dokončano podlago iz manjših ploščatih zaobljenih kamnov – mačjih glav. Na sredini je večje kamnito korito, ki danes služi za okras in rože. Na stenah je veliko oken in vrat, večina s kamnitimi okvirji, na nekaterih pa so le njihove imitacije. Vse stene so ometane, da ščitijo stavbo pred vremenskimi vplivi. Pogled na strešne napušče razkrije tudi mojstrstvo v obdelavi lesa. Les je skrbno izbran in glave lepo obdelane, podlaga pa iz opečnatih planet. Dobro vidni so številni kamniti izdelki za dekoracijo kot tudi uporabo.



Slika 22: Pogled na atrij ali borjač

5.1.2 Kapelica

Kapelica je naslonjena na gospodarsko poslopje in na dvoriščni zid. Zunanji vogal je naslonjen na sestavljen kamniti steber. Dva loka jo povezujeta z zidovi domačije. Kritina je dvokapna, paviljonska, čez zidove pa sega baldahin. Kritina je, tako kot na ostalih strehah domačije, korčna. V kapelici sta dve niši s freskami, v eni je upodobljen svetnik Janez Nepomuk, poleg njega sta vidni še dve glavi angelčkov; freska v drugi niši predstavlja sv. Družino z vidnim obrisom Matere Božje. Poleg teh dveh so vidni še ostanki freske na svodu. Na sredini naj bi bil golob, ki prinaša mir,

okrog njega pa prevladujeta nebeško modra in oker barva. Ob zidu je še kamnita klopca; tlak je iz kamnitih skrl. Slika 23 prikazuje obnovljeno kapelico domačije.

Pred kapelico naj bi v času med obema vojnama še imeli maše, potem pa je kapelica izgubila svoj pomen, ker je začela propadati. Pri kapelici so se zbirali vaščani, saj je bila posebej poleti priročen kraj, zaščiten pred soncem, kot nalašč za popoldanski počitek. Pripovedovalci omenjajo še, da so pred kapelico vsak dan čakali revni vaščani, ki so upali na zaslužek. Gospodarica domačije je med njimi zbrala »ta lepe in močne«, drugi pa so prišli na vrsto, ko so potrebovali večje število delavcev za delo na poljih in na domačiji.



Slika 23: Kapelica ob vhodu, v ozadju freska sv. Janeza Nepomuka

5.1.3 Štala s senikom

Štala v pritličju vzhodnega traka se je držala bivalnega dela stavbe in je s senikom tvorila pomemben del stavbe. V njej je bilo prostora za vsaj 10 goved. Običajno so bili v štali, poleg krav, še par volov in juncev, z njimi so orali njive ter prevažali tovor. Poleg teh ni manjkal konj, ki je včasih pomenil glavno pomoč pri kmetijskih

opravilih in nedeljski vpregi. V štali je imelo svoj prostor govedo, prašiči pa so bili drugje. Jasli za govedo so še vedno ohranjene v prvotni obliki.

Tudi drugi pritlični prostor je bil štala, v kateri so imele prostor ostale živali: koze, ovce in zajci. Na senik so seno spravljali od zunaj, skozi nekakšna vrata in ga na seniku tlačili, da so lahko spravili več sena. To je bilo težaško delo, ki so se ga radi izogibali. Skozi *vautaro* – odprtino v stropu, so spuščali seno v štalo in tako krmili živino.

Danes si težko predstavljam, da bi v štalo spet pripeljali živino, saj je za današnje standarde preblizu bivalnim delom stavbe glede na to, da je v njih predvidena turistična dejavnost. Če se bo pokazala večja potreba po živinoreji, bomo morali v bližini zgraditi novo gospodarsko poslopje. Za obstoječo štalo pa je potreben razmislek, kako ji dati čim bolj primerno vlogo glede na sodobne potrebe in želje. Oba prostora čakata na primerno obnovo, ki bo združila prvotni videz z novo namembnostjo glede na potrebe domačije. Manjša štala bo predvidoma urejena v prostor za prodajo izdelkov domače obrti in pridelkov iz sosednih kmetij. Štala bo predvidoma razstavni prostor oziroma muzej, ki bo prikazoval življenje na kmetiji. V celem nadstropju nad senikom so danes spalnice in dnevni prostori za potrebe družine. Na sliki 24 je prikazan vzhodni trak stavbe.



Slika 24: Vzhodni trak stavbe z dostopom na vaško cesto

5.1.4 Kokošnjak in izba

Na dvoriščni zid sta prislonjeni dve manjši gospodarski poslopji, ki sta v konservatorskem poročilu opisani kot kokošnjak in izba. Kokošnjak ima značilno trikotno obliko z vhodom iz atrija. Menim, da prvotna funkcija tega prostora ni bil kokošnjak, ampak priročno skladišče za osnovna živila in orodje.

V izbi so verjetno spali ostareli člani družine oziroma služinčad. Bila je priročna s prehodom v osrednji del stavbe. Po pripovedovanju vaščanov naj bi izba služila za zadnji počitek umrlim članom na domačiji. Danes sta kokošnjak in izba združena v en prostor, v katerem je sodobna, priročna kuhinja, kjer se pripravljajo jedi za goste. Razporeditev omenjenih prostorov je prikazana v prilogi 3.

5.2 Zahodni trak

Je najboljšežnejši predel stavbe s kletnimi ter dnevnimi bivalnimi prostori. Zunanja fasada, ki je tudi najdaljša, je obrnjena proti potoku Skrivšek. Zunanji prostor med stavbo in potokom dopolnjuje slap, čez katerega teče potok mimo stavbe, pod kamnitim mostom, ki povezuje stavbo s kmetijskim zemljiščem. Na skici v prilogi 4 je prikazana zahodna fasada v današnji podobi.

V pritličju so *faladur* s kletjo, hlev in manjša klet. V nadstropju iz atrija stopimo v lopo, na levo je dnevna soba – *piano nobile*, desno pa črna kuhinja s *kambro* in shrambo. Podstrešje zaseda celo površino zahodnega traka in je razmeroma visoko, uporabljali so ga za spravilo in sušenje kmetijskih pridelkov. Zahodna fasada ima veliko odprtin. Večina ima ohranjene prvotne kamnite okvirje različnih dimenzij in videza. Na prvi pogled se zdi, da je vse skupaj nametano brez reda. Vendar ob pogledu v notranje prostore ugotovimo, da ni nobena odprtina odveč in prav vse imajo svoj pomen in namen.

5.2.1 Faladur s kletjo

Vhod v *faladur* je na južni strani skozi polkrožni kamniti portal in lesena kasetirana polkrožna vrata, ki so imitacija prvotnih. Ta so v notranjosti za novimi vrati. Slika 25 prikazuje vhod v klet skozi kamniti portal.



Slika 25: Vhod v kletne prostore skozi polkrožni kamniti portal

Faladur je bil predprostor v kleti, kjer so spravljali vinogradniško in sadjarsko orodje ter predelovali grozdje in pridelke. Tla so bila klasično zemljena, večina zidnega ometa je odpadla, tako da lahko sedaj občudujemo gol kamniti zid. Strop je lesen, iz starih špirovcev, na njem pa je star jelov pod. Proti potoku gledata dve manjši okni, ki sta namenjeni predvsem zračenju prostora. Zadnja leta ta prostor prenavljamo, saj

so bili materiali dotrajani, predvsem lesen strop, ki je bil na več krajih preperel in uničen zaradi perjadi. Prenovili smo zidove in položili tlak iz stare opeke. Strop čaka na nov lesen pod na starih tramovih. Namembnosti prostoru ne bomo spreminjali, bo pa moral sprejeti še marsikatero novo nalogo. Na stari kamniti preši na lesen vijak je ohranjena večina prvotne opreme, prav tako so ohranjene lesene *vrnce*, leseni *plavniki*, lesene ročne škropilnice, lesene *vage* – tehtnice in različno manjše orodje.



Slika 26: Faladur – prostor za predelavo pridelkov ter spravilo vinogradniške opreme med obnovo

Iz faladurja vodi nekaj stopnic v kamnito enoločno obokano klet. Obok ima ob strani še dve stranski kapi. Večina zidu med faladurjem in kletjo je bila pred začetkom obnove porušena, prav tako se je rušil obokan kamniti strop. Tla so bila iz zbite zemlje. Na zadnjem zidu je čez celo širino viden zidan obok. Po sondiranju tal in odkritju nekaterih detajlov, kjer smo našli različne kovinske predmete in zasute obdelane kamnite postavke, sklepamo, da je bila klet prvotno postavljena nižje v zemljo. Zaradi bližine potoka je v klet občasno vdiral podtalna voda, zato so morali dvigniti tla. Tudi tu smo morali ponovno utrditi in pozidati zidove ter obok, tla pa so dobila novo kamnito oblogo. Klet je postavljena v najnižji del stavbe, večina je je zasuta v zemlji, tako je zavarovana pred poletno vročino in zimskim hladom. Del kleti je vkopan v živi lapor, ki služi kot temelj obokom. Iz razpok stalno pronica voda, ki ustvarja idealne naravne pogoje za hrambo vina ter zorenje mesnih izdelkov

in zmanjšuje temperaturna nihanja med poletjem in zimo, ki so razmeroma majhna od 6 do 8 stopinj Celzija.

Današnja funkcija kleti ostaja enaka kot v preteklosti, tj. za hrambo in zorenje vina. Na desni strani so sodi, ki slonijo na hrastovih ter kostanjevih legah, ki so podložene s kamnitimi podstavki. Danes nudi naravno zavetje in ustrezne pogoje za zorenje suhomesnatih izdelkov, kot lahko vidimo na sliki Slika 27. V kleti so ohranili svoj prostor vinski sodi in ustekleničeno vino iz lastne pridelave. Tudi v prihodnje bodo kletni prostori namenjeni predvsem predelavi kmetijskih pridelkov in spravilu pripomočkov ter orodja. Dodatno ponudbo na domačiji bodo dopolnjevale različne degustacije ter predstavitve vin in oljčnega olja.



Slika 27: Klet z vidnim starim obokom v zidu, ob strani kletarska lesena oprema ter domači mesni izdelki, v ozadju steklenice z vinom

5.2.2 Hlev s kletjo ter zunanjo lopo

Najsevernejši del zahodnega pritličnega traka zasedajo hlev, lopa in manjša klet. Lopa je bil večnamenski prostor za spravljanje raznih orodij in nekaterih kmetijskih pridelkov, npr. krompirja, ki potrebuje hladen in temen prostor. Hlev, v katerem so

gojili prašiče, je bil odmaknjen od glavnega dela stavbe zaradi neprijetnega vonja. Na koncu je še manjša klet, ki je služila za različne potrebe. Pripovedovalci se spominjajo, da so vaščani v manjši kleti skrivali hrano med drugo svetovno vojno. V prilogi 5 so označeni omenjeni pritlični prostori.

5.2.3 Veža z jedilnico

V nadstropju zahodnega traka iz atrija stopimo v osrednji del stavbe – vežo; na njeni desni je črna kuhinja s *kambro* in shrambo, na levi pa prehod v dnevno sobo ali *piano nobile*. Vežo naj bi po konservatorskem programu uporabljali za shranjevanje in obdelavo kmetijskih pridelkov. Sam menim, da je bila v tem prostoru tudi sprejemna soba za goste ali večja jedilnica v času del na polju, ko so tu jedli delavci. V njej so obdelovali kmetijske pridelke, slačili koruzo, pripravljali korenje, repo, peso za spravilo, ki so jih po stranskih stopnicah iz veže odnesli na kaščo, kjer se je pridelek sušil in čakal na uporabo.

Vhod v vežo je skozi širša lesena vrata, bogata s profili in vzorci. Opremljena so z okencem, ki se odpira v prostor. Vratno krilo ima okvir in polnilo; poudarjena je zaporna letev med vratnimi krili, ki so delno rezljana; na notranji strani jih krasi železno okovje, pritrjeno na lesen okvir. Pred približno 45. leti so vhod povečali s porušitvijo kamnitega portala ter odstranitvijo okenske odprtine, ki je dajala prostoru svetlobo. Večji prehod so potrebovali zaradi vzreje perjadi. Pri obnovi smo vhodna vrata popravili, širino vrat smo prilagodili nekdanji odprtini. Obnovljena vhodna vrata so prikazana na Slika 28. Obnovili smo kamniti tlak, lesen strop in zidne omete. Slika 29 prikazuje prostor pred obnovo, Slika 30 pa restavrirano vežo z opremo.



Slika 28: Vhod v vežo z novimi vrati



Slika 29: Veža pred obnovo



Slika 30: Veža z jedilnico v svoji novi podobi

Notranjost veže krasi bogat kamniti tlak iz skrl. Skrle so različnih velikosti, dimenzij vse do en meter krat en meter. Debelina skrl je od nekaj pa do 15 centimetrov, zato so pri polaganju podlago prilagajali debelini skrl. Večina skrl je pravokotne oblike, z ravno obdelanimi robovi zaradi čim manjših fug in lažjega čiščenja. Skrlati tlak je bil zelo cenjen, saj sta zanj značilni izredna odpornost proti obrabi in trajnost. Poleg tega ima veliko akumulacijsko sposobnost in deluje kot toplotni regulator pozimi in poleti. Kakovost skrl je bila odvisna od premoženja gospodarja. Sivemu kamnitemu tlaku se prijetno poda *šlifan* ali glajeni stenski omet. Struktura šlifanega ometa je poudarjena z zeleno rumenim apnenim beležem, v višini oči pa je uporabljena bordura z motivom zrelega grozdja. Strop je narejen iz gosto postavljenih stropnih tramov ter lesenim podom na vrhu.

Značilna oprema veže je omara za spravilo raznih dobrin in pripomočkov, v veži je še značilna kredenca s predalnikom. Na sredini je masivna miza za postrežbo hrane in stoli. Najverjetneje so imeli v veži, poleg običajnega inventarja, spravljeno razno priročno orodje, kot so *nečke*, *listniki*, *oprtnjaki*, razna vedra. Na Slika 30 je lepo viden kamniti tlak z mizo in pripadajočo opremo, dvokrilna vrata vodijo v črno

kuhinjo. Pod stropom visi koš steljnik. V preteklosti je bila veža verjetno bolj opremljena, a kot sem že omenil, je veliko predmetov propadlo.

5.2.4 Kamra

Iz lope je na desni strani prehod v kamro, od tam pa v kuhinjo z ognjiščem ter shrambo. Prostor ima dve okni, ki v prostor spustita dovolj svetlobe za delo v kuhinji. Kamra je bila manjša jedilnica in prostor, kjer so pripravljali hrano.

V kamri so pripravljali hrano za družino, delavce in goste na domačiji. Prostor je imel temu primerno opremo, ki je prikazana na slikah 31 in 21. V kotu je bilo kamnito korito za pomivanje posode, na steni lesen sklednik za shranjevanje posode, na nasprotni strani pa *škafenca* za posodo z vodo. Za pripravo kruha in dobrot iz krušne peči so uporabljali *mentrgo*. Mentrga je imela na vrhu pokrov, na katerem so mesili kruh, pod njim pa je bil prostor za moko. Na dnu je bil predal za spravilo drugega živeža. V tem prostoru so bili še miza z nekaj stoli.



Slika 31: Kamra in vsakodnevni gospodinjski pripomočki



Slika 32: Kamra in vsakodnevni gospodinjski pripomočki ter pogled na ognjišče

Barva sten kamre je prijetno rumeno-rjava, pod stropom stene krasi bordura z žitnimi klasi, ki simbolizirajo blagostanje (Slika 33). Naši predniki so cenili kruh kot spoštovanja vredno hrano, ki je povezana s krščansko vero in daritvijo Jezusa Kristusa na križu. V spomin na njegovo daritev nas spominja kruh kot simbol njegovega telesa ter vino kot simbol njegove krvi. Tako imata kruh in vino v slovenski zgodovini globok pomen, ki sega še v predkrščansko obdobje. Na najpomembnejšem mestu v kamri ni manjkal križ z njegovo podobo.



Slika 33: Simbol blagostanja – bordura nad vrati v kamri

Kamra je imela ob strani prostor za shrambo, kjer so shranjevali živila, mast, suhe klobase, kruh, marmelade ter ostala živila. Opremljena je bila s policami, po domače *stalažami*, in kakšno omaro. Imela je posebna vrata na ključ. Otroci so vedno radi brskali za sladkarijami ali sveže pečenim kruhom. Ker živeža ni bilo v izobilju, je morala gospodinja skrbno varovati in hrano preudarno razporediti.

5.2.5 Kuhinja z ognjiščem

Pravo bogastvo ljudi razkriva pogled na ognjišče, ki je najpomembnejši prostor v hiši, saj so se ob njem prebivalci domačije zadrževali najdlje časa. Že od pradavnine so ljudje ogenj spoštovali, častili in ga imeli za božji dar. Pripisovali so mu zdravilno in življenjsko moč, simboliziral je duhovno očiščenje, ljubezen in razsvetlitev. Ogenj je na ognjišču neprestano gorel, saj je bil edini vir toplote. Zvečer so žerjavico zagrebli v pepel in tako ohranili tleč ogenj do jutra, ko je gospodinja znova podtaknila. Iz ognjišča so ogenj prenesli v krušne peči. Za kurjavo so uporabljali polena, za ogrevanje krušne peči pa so največkrat uporabljali v butare zvezane suhe veje ali *frašje* iz vinske trte, ki je imelo veliko gorilno moč in je hitro segrelo peč. Pripovedujejo, da je gospodinja natančno vedela, koliko frašja potrebuje, da lahko ogreje domačo peč. Ko je na domačiji delovala trgovina, so pekli kruh vsak dan za potrebe domačije in vasi. Takrat seveda še ni bilo večjih pekarn.

Na začetku 20. stoletja so kuhinjo delno predelali. Pri zadnji obnovi pa smo ji z manjšimi posegi vrnili prvotno podobo. Ob strani sta dve krušni peči, ki smo ju morali popraviti, saj je bila opeka zaradi dolgoletne uporabe prežgana in je razpadala. Večja ima za takratne čase izjemno velikost, saj v premeru meri več kot dva metra, druga pa je manjša, s slabim metrom premera. Tlak v pečeh je iz stare masivne opeke, edinstven je obok peči, ki je sestavljen iz starih korcev, skrbno zloženih eden ob drugem. Obe krušni peči sta brez dimnika, zato se dim, ki pride iz peči, pridruži v skupnem dimniku, ki je speljan pod vrh strehe. Peči nista dostopni od zadaj ali zgoraj, ampak sta vkopani v lapornato kamnino, saj sta bili tako tudi zgrajeni.

Ognjišče, ki je postavljeno na sredo prostora in dvignjeno 60 centimetrov od tal, je iz klesanega kamna ter opeke in odprto s treh strani. Sestavljajo ga trije obodni kamni, ki jih podpirajo obokani trirobni kamni. Na levi in desni strani sta klopi, spredaj pa je do ognjišča dostop za gospodinjo, pod ognjiščem je prostor za drva.

Na ognjišče spada tudi oprema, ki je delo kovaških mojstrov. Najpomembnejši del opreme je stojalo ali kovani vzglavnik, ki je imel ob straneh dvignjene košare, v katerih so bile železne ali glinaste posode stalno na toplem. Čez prečko so polagali drva, ki so zaradi dotoka zraka boljše gorela. Na sliki vidimo lepo izdelano in oblikovano stojalo, ponos domačije. Za kuhanje so uporabljali *trinfeše* ali trinožna stojala, na katere so postavljali lonce in pod njimi kurili ogenj, kot je vidno na Slika 34. S stropa ognjišča je visela kovana *ketna* ali veriga. Na njej je visel kotel, v katerem so greli vodo ali kuhali za ljudi in živali. Verigo so poljubno krajšali in tako prilagajali ognju. Poleg verig so s stropa viseli tudi kavljji, na katerih so slonele leskove palice. Svežo mesnino so obesili na *gredlje* pod napo, jo nekaj dni kadili z dimom, nato pa nadaljevali sušenje na gredljah v kambri ali shrambi. Del dimljenih mesnin so zalili v mast v posebno kamnito korito. V enaka korita so shranjevali tudi oljčno olje. Za delo z žerjavico so imeli različna orodja od greblc pa do raznih kovanih klešč. Ob straneh sta originalni leseni klopi z visokimi naslonjali, ki so ujela toploto in varovala hrbet pred mrazom (Renčelj in Lah, 2004).



Slika 34: Črna kuhinja s krušnima pečema, ognjiščem in opremo

Črna kuhinja je bila vedno zadimljena, omenjajo, da so bila le redka ognjišča, ki so lepo vlekla. Zato so imeli lesene nape, ki so bile spuščene nekoliko nižje. Te so preprečevale izhod dima v prostor in tako ohranjale bolj prijazno bivalno okolje. Dim iz ognjišč so spuščali po mogočnem dimniku, ki še danes krasi streho stavbe. Taki dimniki so značilni za vse stavbe z ognjišči. Žal so skupaj z ognjišči izginili tudi dimniki (Renčelj in Lah, 2004).

Značilen ognjiščni dimnik, ki pripada domačiji, je prikazan na Slika 35.



Slika 35: Ognjiščni dimnik značilne arhitekture

Ob večerih so ljudje radi posedali ob ognjišču, ki je bilo še posebej privlačno pozimi, v dolgih in mrzlih zimskih večerih. Bil je edini topel prostor v hiši in vsak si je rad ogrel roke ob ognju. Ob ognjišču so opravljali različna kmečka opravila, izdelovali orodja, modrovali in pripovedovali življenjske zgodbe, na žerjavici so pekli krompir in koruzo, vmes pa kakšno zapeli (Renčelj in Lah, 2004).

Ognjišče naj bi, tako kot je, obstajalo že vsaj 250 let in je še danes povsem uporabno – ob različnih priložnostih še zakurimo ogenj na ognjišču, kjer na žerjavici pripravimo hrano ali v kotlu segrejemo joto ali golaž. Z ognjem segrejemo tudi krušni peči in v njih pripravimo domač kruh in različne jedi od peciva do krompirjevih prikuh in mesnih specialitet. Ta del stavbe je bil vedno središče domačije, zato obiskovalci še danes radi posedijo ob odprtem ognju na ognjišču in pokusijo jed, ki je pripravljena v stari kuhinji.

5.2.6 Dnevna soba - *piano nobile*

Prav posebno mesto v domačiji ima dnevna soba ali *piano nobile*. To je bila posebna soba za goste, pa tudi soba za gospodarjevo družino. Opremljena je bila z bogatim pohištvom z intarzijami, najverjetneje je imela dolgo masivno mizo z bogatimi stoli. V njej so gostili pomembne obiske in prirejali gostije ob različnih družinskih praznikih. Starejši krajanji Skrilj se spominjajo, da naj bi bila v tem prostoru trgovina, zato so ga tako tudi poimenovali - »v trgovini«. Tukaj naj bi prodajali sladkor v obliki piramide, ki so jo lomili na kose. Obratovala naj bi v drugi polovici 19. stoletja, ko je bil gospodar domačije Vincenc Favetti. Kot dnevna soba za gospodo je najverjetneje služila največ do prve polovice 19. stoletja.

Tudi dnevna soba je bila popolnoma uničena – strop, stene, inventar in pod – zaradi farne perjadi. Slika 36 prikazuje sobo pred obnovo z dobro vidnimi propadajočimi stenami in stropom. S strokovno obnovo, ki jo je izvajal ZVKDS Nova Gorica, je soba dobila nove omete, strop in pod. Strokovnjaki so rekonstruirali poslikave v sobi – po stenah, okrog vratnih in okenskih odprtih in na stropnih tramih.



Slika 36: Dnevna soba – *piano nobile* pred obnovo

Na poslikavah se največkrat pojavi motiv grozdja in trte, uporabljeni so tudi vzorci cvetja in rastlin. Nad vhodnimi vrati je ohranjen edini izviren motiv z vzorcem vinske trte, ki se ponavlja v obliki ležečega pravokotnika nad in pod okenskimi

odprtinami. Ploskve na stenah so zapolnjene z izrazitimi rastlinskimi motivi (Slika 37 in 38).



Slika 37: Izvirna poslikava nad vrati z zidnimi poslikavami ter obnovljena vrata in omara

Na vzporedno položenih stropnih tramovih se ponovi motiv stenskih poslikav. Prostor dopolnjuje lesena masivna omara, ki v sebi nosi skrivnost. Na nasprotni strani sobo dopolnjuje odprt kamin s kamnitim okvirjem, ki je služil za ogrevanje sobe.

Danes ima soba novo podobo, ki natančno posnema tisto izpred več kot sto let. Manjka ji oprema s pohištvom, ki bi ustrezala njenemu poslanstvu, in se tako kar najbolj približala času, ko je bila v polnem razcvetu. Namenjena bo kulturnim prireditvam, razstavam in kulinaričnim večerjam v slogu tistih časov, ki so ji najbolj ustrezali.



Slika 38: Dnevna soba piano nobile v svoji nekdanji podobi

Kombinacije kamnitih, lesenih ter opečnih tlakov s prijetnimi ometi in lesenim stropom ter vonj po ognjišču dajejo zahodnemu traku posebno življenjsko moč in energijo, saj simbolično povezujejo osnovne življenjske elemente zemljo, zrak, ogenj in vodo. Te naravne sile pozitivno vplivajo na moč našega duha in telesa.

5.2.7 Kašča ali podstrežje

Nad celotno površino zahodnega dela stavbe se razprostira podstrešni del ali *kašča*. Velja za enakovreden del stavbe. V kaščo vodijo strme lesene stopnice iz veže. Služila je za spravilo kmečkih pridelkov, ki so potrebovali suh in zračen prostor, npr. koruzo v klasih so spleтали v kite, žito so razprostirali po večji površini. V spominu pripovedovalcev je ostalo posebno težaško delo, ko so nosili na *kaščo* žito v vrečah in pridelke, od tu pa še v mlin.

Na *kašči* so včasih sušili pršut in mesnine. Debeli zidovi in opečna kritina omogočajo v prostoru primerno kombinacijo vlage in temperature. Pršut so v času zorenja, kar je trajalo vsaj leto in pol, prelagali po različnih prostorih domačije, saj so se klimatske razmere z letnimi časi spreminjale.

Kašča še čaka na dokončno obnovo in ureditev, saj je tudi tu prejšnji gospodar vzrejal perjad in so posledice še vidne. V skladu z načrtovano obnovo bomo kaščo preuredili v spalnice za goste. Del podstrešja pa bo še vedno v uporabi za sušenje mesnin.

5.3 Južni trak

Pritlični deli v južnem traku, ki so bili namenjeni predvsem gospodarskim dejavnostim, vključujejo tudi *podvelb*. V nadstropju sta bili dve spalnici za gospodarja z družino. Skica južne fasade je v prilogi 6.

5.3.1 Steljni ter shramba

V pritličju južnega dela sta bila steljni in shramba, namenjena spravilu stelje, kmečkih pripomočkov in orodja. V tem delu ni bilo prostora za domače živali. V shrambi je bil verjetno tudi prostor za sušenje mesnin in spravilo kletarske opreme, saj je bila shramba povezana s kletjo. Ker je imela izhod na dvorišče, je služila za popravilo in izdelavo kmečkega orodja. Danes sta prostora preurejena v bivalno enoto, ki bo s časom preurejena v samostojen apartma, ki bo opremljen v kmečkem slogu.

5.3.2 Podvelb

Del južnega traka je tudi prehod skozi stavbo, ki so ga imenovali *podvelb*. To je bila neke vrste klanica, ki je bila na obeh straneh odprta in obokana. Je prehod v domačijo, skozi katero so pripeljali seno ali listje za žival. Imela je predvsem praktično vrednost kot zasilna streha za voz s senom, če je presenetila nevihta. Levo od klanice je bil steljni, desno pa vhod v štalo. Pomen klanice je v povezovanju različnih gospodarskih poslopij med seboj in z zunanjim prostorom. Tlak je iz kamnitih skrl, strop iz masivnih lesenih gred, ki dajejo oporo lesenemu podu. Svoje mesto pod stropom podvelba so imela tudi lastovičja gnezda. Lastovke so bile družinski člani, ki so tu prebivale spomladi in poleti, potem pa so zapustile domačijo.

Slika 39 prikazuje na novo izdelan obokan prehod, kot je viden danes z zunanje strani. Notranji del ima nova, zidana vrata, saj je le tako mogoče zaščititi domačijo.

Vrata so restavrirana in ponovno vgrajena na staro mesto. Tlak je iz kamnitih skrl, stop pa iz masivnih tramov in lesenega poda.



Slika 39: Podvelb v novi podobi

5.3.3 Nadstropje

V nadstropju sta bili dve večji sobi z vmesnim hodnikom ali manjšo sobo. Bili sta veliki in v zgodnjih časih še ne ogrevani. V spalne prostore so vodile lesene stopnice iz dnevne sobe (piano nobile), drugi vhod je bil iz zahodnega bivalnega dela. Skozi prvi dve sobi je bil prehod v zadnjo sobo, ki je bila za gospodarja, njegovo ženo in manjše otroke. V prvi prehodni sobi, ob gospodarjevi sobi, so večinoma spali otroci in starejši člani družine, včasih je v sobi spalo tudi štiri ali pet oseb. Oprema v teh prostorih je bila večinoma uničena. V gospodarjevi sobi je bila večja postelja, ki pa je žal ni več. Ohranjen in obnovljen pa je predalnik, v katerega so spravljali rjuhe in

perilo. Bil je praktičen, blago je bilo pregledno zloženo. Eden od predalnikov je prikazan na Slika 40, poleg stoji nočna omarica.



Slika 40: Obnovljen predalnik z nočno omarico in kamnito polico

Pomembno vlogo je imela omara s kamnito podlago in ogledalom, na kateri je bil *kadin* z vrčem vode in pribor za umivanje. Ob takih ogledalih so se gospodinje uredile in našminkale, pa še to le ob posebnih priložnostih. Ohranjeno in obnovljeno omaro prikazuje Slika 41. Nepogrešljiva oprema so bile tudi visoke omare ali *kosmi*, z večjimi vrati, obešalniki v notranjosti in predalom spodaj. Tu so visela bolj svečana oblačila, da se niso zmečkala. Taka omara je prikazana na Slika 42.

Danes je v južnem delu stavbe in nadstropju vzhodnega traka stanovanje, v katerem živi gospodarjeva družina. V prihodnosti bomo nekatere prostore opremili z izvornim pohištvom, ki je še ohranjeno oziroma obnovljeno. Danes je pohištvo razstavljeno po raznih delih stavbe, ker prostori še niso točno določeni oziroma dokončani.



Slika 41: Omara z ogledalom za ličenje ter polico iz marmorja



Slika 42: Kosem za spravilo oblek

5.3.4 Atrij ali borjač⁶

V osrednji prostor domačije – atrij, pridemo skozi obokan prehod ali podvelb, ki je služil za potrebe kmetije, in skozi glavni porton iz lokalne ceste, ki je bil namenjen obiskovalcem in delavcem, ki so čakali pred njim na zaslužek. Je osrednji prostor domačije in nekakšen intimni zunanji prostor, v katerem so opravljali vrsto opravil, skritih pred zunanjimi pogledi. Tu so se počutili varne, nihče jih ni motil pri delu ali počitku, otroci so se brezskrbno igrali, saj so bili v varnem objemu domačije. Ker je obdan s poslopji domačije, je zaščiten pred burjo in sončno pripeko. V vsakem letnem času je imel borjač svojo vlogo: spomladi so tu vpregali živino za oranje, pripravljali pridelek za setev; poleti so napajali živino in vozili seno, jeseni so pospravljali pridelek; zima je prinesla umirjenost, pripravo drv in kmetijskih pripomočkov za naslednje leto. Pozno jeseni so prišle na vrsto še koline. Ob praznikih so borjač pospravili in uredili, gospodinje so skozi vse leto skrbele za rože, ki so krasile prostor (Renčelj in Lah, 2004).

Na domačiji so redili tudi do pet prašičev. Po pripovedovanju Marka Fadigovega naj bi imel *Favetov* prašič samo eno *prato*⁷. Kar pa gospodarju ni bilo prav nič čudno, saj je brez kakršne koli pritožbe sprejel izjavo mesarja: »*Marjo, poglej, ne vem, kako to, ma tale prašič je imel samo eno prato.*« Spominja se, da so še isti večer odšli k sosedu, kjer so prato narezali in popekli na plati.

Borjač je bil v zelo slabem stanju in povsem zaraščen, v njem so odlagali staro kramo, tlak je bil odstranjen ali povsem uničen. Slika 43 prikazuje razpadajoč borjač in tudi poslopje, ki je uničeno.

⁶ Izvor besede *borjač* naj bi bil povezan z besedo *burja* (italijansko *bora*).

⁷ Najboljši kos mesa, običajno se hitro poje. Če je na kolinah več ljudi, *prata* ne dočaka naslednjega dne.



Slika 43: Pogled na ruševine skozi borjač.

Po rekonstrukciji ZVKDS Nova Gorica je bil atrij tlakovan iz ravnih zaobljenih kamnov, ki so jih pobrali iz potoka. Takemu tlaku so rekli *mačje glave*. Ob zidovih je del tlaka narejen iz kamnitih skrl. V sredini je kamnito korito, ki je služilo za napajanje živine, danes v njem raste oljčno drevo in služi za okras. Poleg je še okroglo kamnito korito, v katerega so spravljali mast in klobase. Tudi v prihodnosti bo atrij namenjen sprejemu gostov, ki bodo v zavetju sence atrija dobili intimnost in prostor za oddih.



Slika 44: Pogled na obnovljen borjač – atrij

5.3.5 Sončna ura

Pročelje južnega traka krasi sončna ura, ki je postavljena med okna. Ura je zarisana v okvirju, v obliki pokončnega pravokotnika okra barve. Zaradi dotrajanih ometov je bila stenska poslikava ure v zelo slabem stanju. Ura je posnetek izvirne, ki smo jo s pomočjo ZVKDS Nova Gorica ponovno naslikali. Slika 45 prikazuje restavrirano sončno uro med okni na južni strani stavbe.



Slika 45: Sončna ura je restavrirana

5.4 Časovnica obnove domačije in problematika obnove 1984-2011

Za nas pomembni dogodki so se začeli leta 1984, ko so se okoliščine na domačiji spremenile do take mere, da domačija ni imela več prihodnosti. Pregled je razporejen po letih in predstavlja dejavnosti, ki so se izvrševale v določenem letu.

Po smrti g. Marija Favettija, **leta 1984**, je ga. Vida Favetti, poročena Varga, podedovala premoženje, ki je spadalo k domačiji Skrilje 24. Takrat je bila domačija že v slabem stanju, saj v zadnjem stoletju ni bilo vlaganj v njeno obnovo in vzdrževanje.

Leta 1987 je bila domačija z odlokom Občine Ajdovščina (Uradno glasilo 1987/4) razglašena za etnološki spomenik. Lastnica ni živela na domačiji, zato je poslopje propadalo še naprej: začele so se udirati strehe in rušiti zidovi, zemljišče ob stavbi je prerasla robida.

Lastnica se je odločila prodati stavbo z zemljiščem **leta 1990**. Prodaja je bila takrat zelo težavna, na kar je vplivalo več dejavnikov.

- Domačija je bila zaščiten kmetija, ki jo je lahko kupil le kmet, ki je imel dovolj zemlje v svoji lasti.
- Predkupno pravico je imela Občina Ajdovščina, ki je morala sprejeti sklep o nakupu domačije. Sklep so sprejeli šele leta 1992, kot dokazujejo dokumenti.
- Pri prodaji je sodeloval tudi ZVKDS Nova Gorica, ki je podal mnenje o primernosti kupca.
- Domačija je zaščiten kot kulturni spomenik, zato mora obnova potekati v skladu s konservatorskim programom in smernicami ter nadzorom ZVKDS Nova Gorica. Ta ukrep je odvrnil marsikaterega kupca, saj ta ne bi smel urediti stavbe po lastnih željah. Poleg tega je obnova zahtevnejša in bistveno dražja od rušenja in novogradnje.
- Stavba je bila v večji meri poškodovana, zemljišče neprehodno, kar je marsikateremu kupcu skrivilo pogled ter ga odvrnilo od nakupa. Težko si je bilo predstavljati, kaj se skriva v ozadju.

Po dolgih pogajanjih sta s sklepom sodišča sredi **leta 1993** objekt in pripadajoča zemljišča prišla v last družine Rovtar. Takrat sem tudi jaz, še kot osnovnošolec, prvič prišel v stavbo.

Med **letoma 1994 in 1995** smo očistili poslopje in zaraščeno okolico, zemljišče smo uredili in posejali travo. Njive smo oddali v najem bližnjemu sosеду.

Leta 1996 smo začeli z obnovo streh na vseh stavbah ter rekonstrukcijo vzhodnega in južnega traka. Južni trak, v katerem je danes bivalna enota, je bil v zelo slabem stanju, zato smo morali porušiti nekaj zidov in jih nadomestiti z novimi.

Do konca **leta 1997** je imela celotna stavba novo streho in dokončali smo glavna groba gradbena dela. Pri tem je bilo najpomembnejše, da nam ni več teklo na glavo. Stara stavba vedno preseneča, vsak dan odkriješ nekaj, česar ne moreš vnaprej predvideti. Obnova mora potekati tako, da ustreza sodobnim bivalnim zahtevam,

zagotavljati je treba konstrukcijsko varnost, hkrati pa ohranjati avtentičnost in pristnost podobe domačije.

V **letih med 1998 in 2000** je bila najpomembnejša naloga ureditev stanovanjskega dela v nadstropju južnega in vzhodnega traka, kjer je nastalo večje stanovanje za sedemčlansko družino. Obnovili smo notranje prostore in zunanje fasade obeh trakov.

Na upravni enoti smo zaprosili za izdajo nove odločbe o dovolitvi obnove, ki smo jo prejeli 25. februarja **2000**. Novo odločbo smo potrebovali za izvedbo rekonstrukcije stavbe in izvedbo restavratorskih del, hkrati je bila pogoj za pridobitev nepovratnih sredstev Ministrstva za kulturo.

Obnova je bila do **leta 2001** izjemno naporna, saj smo vse financirali sami. Leta 2001 je rebalans proračuna na Ministrstvu za kulturo zagotovil sredstva, ki jih je ZVKDS Nova Gorica namenil za obnovo domačije. Prijavili smo projekt za sofinanciranje nadaljnje obnove in tako pridobili sredstva za obnovo za naslednji dve leti. Začeli smo z obnovo dnevne sobe – piana nobile, kjer smo takrat opravili korenite gradbene posege:

- Odstranili smo vse dotrajane omete, strop in pod.
- Izdelali smo betonsko ploščo in ojačali konstrukcijo.
- Utrdili smo zidove in izdelali omete.
- Vgradili smo nove tramove ter pode.
- Zamenjali vsa okna ter vrata.

Leta 2002 smo s pomočjo sofinanciranih sredstev nadaljevali z obnovo dnevne sobe:

- Restavratorji so restavrirali edino ohranjeno fresko v sobi.
- Poslikali so stene in leseni strop. Poslikave v dnevni sobi so natančna rekonstrukcija prejšnjega stanja, kar je bilo zahtevno delo za restavratorje.
- Poslikali smo tudi stene na dvorišču, ki so dobile svojo nekdanjo podobo.

5. septembra 2002 se je družina končno preselila v stavbo – v južni in vzhodni trak, ki sta bila že od začetka namenjena bivanju družine. Stanovanje je bilo končano že leta 1999, vendar ga nismo uporabljali.

Leta 2003 smo nadaljevali z obnovo zahodnega traka ob potoku.

- Obnovili smo omet na zahodni fasadi domačije.
- Utrdili smo temelje, ker smo se soočili z ugrezanjem stavbe - zahodni zid stoji na naplavini, ki jo je ustvaril bližnji potok.
- Popravili smo obstoječe in vgradili manjkajoče okenske in vratne erte.
- Zamenjali smo vsa dotrajana okna ter vrata. Tudi okna in vrata so morala biti izdelana v enaki obliki, lesena, kot so bila originalna.

V **letih 2004 in 2005** smo začeli z obnovo prostorov v zahodnem traku: kuhinja z ognjiščem, kamra s shrambo, veža kot osrednja jedilnica ter izba s kokošnjakom.

- Tudi tu smo morali najprej odstraniti vse omete in lesene strope.
- Posebno zahtevna je bila odstranitev kamnitega tlaka v veži, ki smo ga želeli ohraniti v čim boljšem stanju.
- V veži nad kletjo smo morali izvesti povezovalno betonsko ploščo zaradi posedanja zahodne fasade.
- Obnovili smo lesene strope in omete.
- V kuhinji z ognjiščem smo obnovili le krušni peči, ognjiščne kamne smo postavili na svoje mesto.
- Ometa nismo veliko spreminjali, saj je bil glavni cilj obnove ohranitev podobe, take kot je bila nekoč.
- V ostalih prostorih so bili posegi manjši, saj smo obnovili le tlake, omete in strope.

V osrednjih, zahodnih in severnih prostorih smo končali z gradbenimi posegi.

V tem letu smo zaradi novega zanimanja za organizacijo različnih prireditev in srečanj začeli z oblikovanjem turistične ponudbe na domačiji. Tudi v času, ko je poslopje še vedno razpadalo, smo sprejeli marsikaterega radovednega gosta.

Z novo ponudbo je nastala tudi nova potreba – v poslopju so manjkali sanitarni prostori in priročna kuhinja, kar je prišlo na vrsto v naslednjih letih (2006).

Iz kronologije poteka obnove domačije ne morem izpustiti nasaditve oljčnega nasada s 130 drevesi na zemljišču ob hiši (brajdi), kar predstavlja prelomnico in začetek lastne pridelave surovin za potrebe domačije. Seveda oljčnik potrebuje še nekaj let do polne rodnosti.

V letu 2006 se je zahodni del stavbe še vedno posedal, na fasadi so nastajale nove razpoke. Zato smo zaprosili ZVKDS Nova Gorica, da se nekakšna izpahnjenca na zahodni fasadi, v bistvu je bilo to stranišče »na štrbunk«, nadomesti z novim objektom. Ta naj bi služil kot podporni objekt stavbi, saj bi njegovi temelji segali do kamnite podlage in tako preprečevali nadaljnje posedanje stavbe. Vanj bi namestili osnovne sanitarne prostore za kletne prostore, osrednje prostore v nadstropju ter kaščo. V tej bodo skupna ležišča, ki bodo imela v zgornjem nadstropju prizidka dve kopalnici. Vlogo nam je ZVKDS Nova Gorica odobril z nekaterimi popravki (glej prilogo 4).

Leta 2007 smo dokončali sanitarne prostore za osrednji prostor – tako so prostori postali samostojni in v celoti uporabni. Vendar je nekaj manjkalo, vonj po starem in po pohištvu. Kot že omenjeno, je v hiši ostalo malo ohranjenega izvirnega pohištva. Že med obnovo smo iskali primerno pohištvo, ki bi ustrezalo domačiji. Kasneje smo ga pridobili z odkupom ali menjavo, veliko predmetov pa smo prejeli v dar, saj so darovalci vedeli, da bodo predmeti pravilno razstavljeni in uporabljeni. Tako izvirno kot tudi nabavljeno pohištvo smo morali restavrirati. V naslednjih dveh letih smo restavrirali kar 12 kosov pohištva, med njimi so bile kredence, kosmi in večji predalniki. Poleg pohištva, ki ni vse razstavljeno, hranimo še veliko drugih predmetov in pripomočkov, ki bodo na ogled v naslednjih letih.

Leta 2008 smo naredili naslednji večji korak na področju razvoja kmetijstva z nakupom vinograda s približno tisoč trsi. Za nas in še posebej za goste je pomembno,

da lahko ponudimo domačo kapljico, ki zori v naši kleti – vsak prostor oddaja svojo energijo in vibracije, kar vpliva na okus in vonj vina. Pri tem je še posebej pomembno, da je vino naravno, brez dodatkov. Na domačiji želimo pridelovati vino po starih postopkih, ki vključujejo le zdravo grozdje, nekaj dni maceracije ali ležanja na drožeh, pretoke vina in tablico žvepla v lesenem sodu. Danes vinska klet ponuja že nekaj različnih letnikov domačega vina.

Sočasno z obnovo stavbe smo veliko pozornosti namenjali urejanju okolice. Leta 2008 smo zgradili podporne in mejne kamnite zidove okrog stavbe. Tako smo vse povezali v celoto, hkrati pa ločili ožje področje, ki spada k stavbi, od obdelovalnih površin.

Leta 2009 so prvič, v četrtem letu od posaditve, obrodile oljke. Pridelali smo 60 litrov olja, kar je za mlada drevesa velik uspeh. Po mnenju nekaterih poznavalcev je bilo olje izvrstne kakovosti. Pri obnovi stavbe so dela počasi napredovala, saj smo na več delih izvajali zaključna dela. Premor v delih smo izkoristili za oddih in pogled na opravljeno delo v preteklih letih. Zaradi urejanja potrebne dokumentacije smo se morali odločiti, katero vejo turistične ponudbe bomo razvijali.

V letu 2010 smo zamenjali centralno ogrevanje, ki je bilo pred prenovo na neprimernem mestu v sredini stavbe. Vse smo preselili na zahodni trak, kjer je mogoča lažja dostava različnih energentov. Ta poseg je odmaknil dokončanje obnove faladurja, saj tam potekajo vsi toplotni in informacijski vodi do ostalih delov stavbe. Obnovili smo fuge med kamenjem, tlake, strop pa čaka na dokončen izgled, ko bo iz lesenega poda in tramov.

Letos (2011) smo posodobili zračenje prostorov in dodali še nekaj opreme. Dokončali smo obnovo borjača in mu dali videz, kot ga lahko vidimo na Slika 22.

V prihodnosti nas čaka še veliko dela tako na stavbi kot tudi na področju oblikovanja turistične ponudbe. Urediti moramo prenočišča in posodobiti kuhinjo: veliko dela nas čaka na področju razvoja kmetijstva, sodelovanja z okolico, celostnega trženja in promocije.

6 OBLIKOVANJE TURISTIČNE PONUDBE NA DOMAČIJI

Na domačiji trenutno še ne potekajo dejavnosti, ki bi prinašale dohodek. Nekatere dele stavbe moramo dokončati in urediti v izvirno stanje. Veliko dela nas čaka pri urejanju okolice. V teku je pridobivanje dovoljenja za izvajanje osnovnih gostinskih dejavnosti, ki bodo omogočile zagon turistične. Občasno pripravimo le manjše dobrodelne prireditve in prireditve v okviru kulturnega društva, kot so nastopi in posebne prireditve, kot je vsakoletna *salamjada*. Ob teh prireditvah ponudimo domače vino in olje ter nekatere izdelke domače obrti. Številne obiskovalce zanima domačija z vseh pogledov. S pomočjo občasnih prireditev, pridobljenih izkušenj in mnenj gostov smo dobili usmeritve, v katero smer naj bi razvijali turistično ponudbo na domačiji.

Celovita turistična ponudba bo izhajala iz naravnih danosti domačije. Vse storitve in izdelki bodo povezani z okoljem, predstavljali bodo krajinsko kulturo kraja in domačije. Obiskovalec se mora na vsakem koraku počutiti svobodnega, obenem pa da pripada tako kraju kot domačiji sami.

6.1 Turistična ponudba v prvem obdobju (tri leta)

6.1.1 Kulinarični večeri v edinstvenem okolju

Črno kuhinjo s krušnima pečema uporabljamo že vsaj deset let – v tem času smo se naučili kuhati z neprecenljivimi »kuhinjskimi aparati preteklosti«, ki dajejo prav poseben okus doma pripravljeni hrani. Na vrtu sta na razpolago sezonska sveža zelenjava in sadje. V začetku ne bo dovolj domačih surovin, zato bomo morali dodatno nabaviti pri bližnjih pridelovalcih. Pomembno je, da bo vsa hrana domača in naravno pridelana. Večino hrane bomo pripravljali na ognjišču in v krušnih pečeh, seveda v izvirni posodi. Hrana, ki je postrežena v avtentičnem okolju, pa daje občutek nepozabnega trenutka, kar zagotavlja, da se bodo gostje vračali. Ponudba hrane bo namenjena izključno gostom oziroma skupinam, ki se bodo predhodno naročili. Poseben poudarek bo na ponudbi za podjetja, ki bodo želela organizirati poslovna srečanja in hkrati pokazati del domače kulture. Domače hrane bodo seveda deležni tudi gostje, ki bodo prenočevali na domačiji (Slika 46).



Slika 46: Pripravljen prostor za kulinarčni dogodek

6.1.2 Glasbeni in animacijski večeri s kmečko kulinariko iz krušne peči

Notranji in zunanji prostori sprejmejo med šestdeset in devetdeset ljudi. Primerni so za nastope glasbenikov, kantavtorjev, umetnikov in drugih posebnežev. Ambient daje posebno akustiko glasbi, prizvok govorcju in čarovnijo slikarju. Poleg odličnih nastopov se priležejo specialitete iz domače krušne peči (Slika 47) ter degustacija vina z ogledi domačije. Gostje to cenijo in se bodo radi pridružili tovrstnim večerom.



Slika 47: Domača hrana iz krušne peči

6.1.3 Degustacije vina in oljčnega olja

Vipavska dolina je bogata in rodovitna z vinsko trto. Kakovost vin je vedno boljša, saj so tudi vinogradniki vedno boljši. Pomemben prispevek k dvigu vinske kulture pomenijo tudi vedno bolj priljubljene degustacije vina. Degustacije so priložnost, da vinarji dobijo oceno svojega vina, gost pa spozna vinsko ponudbo. Domačija ima lasten vinograd in pridelujemo svoje vino. Vinsko ponudbo bo, poleg našega vina, dopolnjevala manjša vinoteka, ki bo ponujala vino bližnjih vinskih hiš. Vino bomo ponujali tudi pri hrani, ga prilagajali okusom hrane in željam gostov. Zvrsti vin bodo ustrezale avtohtonim vrstam, ki so priporočene za Vipavsko dolino. K degustacijam bomo vabili tudi priznane vinarje iz širše okolice, to bo prispevek domačije k dvigu vinske kulture.

Na posestvu je tudi velik oljčni nasad, ki omogoča pridelavo domačega oljčnega olja. Olje odlično dopolnjuje ponudbo domače hrane in degustacij, zato vidimo priložnost za prodajo pridelka kar na domačiji. Hrana, ki jo oplemenitimo z oljčnim oljem, pričara nepozabno vzdušje in pravijo: *»baje, da je bolši tamspudej.«* Načrtujemo razširitev oljčnih nasadov, saj predvidevamo, da bo povpraševanje kmalu preseglo ponudbo. S tem bi ustvarili pogoje, ki bi omogočali pridelovanje različnih zvrsti oljčnega olja ter dodatne proizvode, kot so npr. vložene oljke.

6.1.4 Salamjada, suhomesna tekmovanja

Trudimo se, da bi bilo na domačiji vse domače, tudi mesnine. Del specialitet pripravljamo doma, tako tudi suhomesni izdelki, sušeni v domačih prostorih, prispevajo k večji avtentičnosti ponudbe. Sami izdelujemo salame, pršute, glavine, pancete, danke in ocvirke. Trenutno osnovne surovine kupimo pri bližnjih sosedih ter jih sami predelamo v končne izdelke. Ker je v gradnji manjši hlev v pripravi pa pašnik, bo nekaj svinskih in govejih repov zraslo na domačiji. Tudi tu predvidevamo, da bo povpraševanje preseglo domačo ponudbo, zato bomo ohranili tudi ponudbo izdelkov iz bližnjih domačij.

Pred leti smo razvili idejo o ocenjevanju domačih mesnin, po domače *salamjado* (Slika 48). Z vključitvijo salamjade v ponudbo domačije bi širši javnosti dali možnost obiska in pristnega izkustva domačih okusov. V letu 2012 bomo organizirali

že četrto salamjado zapored. Pripravljamo serijo lokalnih salamjad in skupno zaključno salamjado na domačiji Favetti. Prvak bi se udeležil državnega prvenstva v ocenjevanju domačih salam.



Slika 48: Domače salame na ocenjevanju

6.1.5 Prikaz peke kruha v krušnih pečeh

Pri obnovi domačije smo v celoti prenovili tudi dve krušni peči. Jedi in kruh, ki so pripravljene v teh pečeh, so prava specialiteta. Gostje bi lahko, poleg ogleda prostora in okušanja pripravljene hrane, sodelovali na delavnicah, na katerih bi sami zamesili testo za kruh, ga spekli in hkrati spoznavali tradicijo in skrivnosti priprave jedi v krušni peči. Gostje, ki bodo prenočevali na domačiji, si bodo lahko tudi sami pripravili obroke v črni kuhinji in krušni peči.

6.2 Dolgoročni razvoj (3-6 let)

6.2.1 Stavba kot muzej in prostor za turiste

Muzeje razumemo kot prostore, ki predstavljajo preteklost, v katero se vsi radi vračamo. S predstavitvijo domačije kot muzeja želimo spojiti preteklost in sedanost. Kot lastnik objekta z veliko kulturno spomeniško vrednostjo sem lastnik tudi številnih vsakdanjih predmetov, ki so že pripravljene za muzejsko predstavitev. V

okviru domačije načrtujemo postavitve muzejske zbirke v prostoru in na prostem s številnimi avtentičnimi predmeti. Domačija – muzej nastaja že dalj časa, praktično vsak dan ji dodamo nekaj novega oz. starega. Z leti bo podoba domačije vse bolj pristna, saj bo vsak še tako majhen predmet našel svoje mesto. Trudimo se, da bi večina predmetov bila uporabnih in bi jih lahko gostje preizkusili. Obiskovalcem bomo ponudili pristnost, da se bodo prav zaradi tega vračali na domačijo z namenom iskanja preteklosti, duhovnosti, črpanja idej, znanja in osnov za življenje.

6.2.2 Doživetje življenja na domačiji

Prebivalci vasi in domačini so imeli prosti čas le za konec tedna. Tudi tega so preživeli na domačiji in v svojem kraju. Takrat ni bilo sodobnih naprav, ki bi te prikovale na domači fotelj, niti prevoznih sredstev za potovanja v oddaljene kraje. Družili so se med seboj in svoj prosti čas porabili za družabnosti, ki jih takrat ni manjkalo. Zato želimo gostom ponuditi možnost, da se ustavijo na naši domačiji za daljši čas. S sodelovanjem vaščanov želimo ponuditi gostu domačnost in pristnost kraja ter njihov čas primerno in z občutkom zapolniti. Glede na prostor, ki ga imamo na razpolago, načrtujemo tri nadstandardne apartmaje z udobjem in pristno opremo iz preteklosti. Dodatno bomo postavili še trideset skupnih ležišč. Glede na gospodarske razmere v Vipavski dolini načrtujemo, da bodo poslovni gostje predstavljali glavnino gostov.

6.2.3 Skupno sodelovanje v ponudbi turizma

Eden od ciljev je združitev vasi pri oblikovanju celovite turistične ponudbe, v kateri bi vsak s svojo posebnostjo in znanjem gostom ponudil posebno doživetje. S skupnimi močmi bi dosegli vračanje gostov.

6.2.4 Razstave umetniških del in kulturni dogodki

Številni umetniki za svoje predstavitve in razstave iščejo poseben prostor. V naši domačiji je dovolj prostora tudi za tovrstne dejavnosti: v notranjih prostorih je pozimi prijetno toplo, poleti pa je dovolj prostora ob potoku ali na velikem travniku pod oljčniki, kar daje človeku občutek svobode. Držimo se načela, da vse dogodke povezujemo z gosti, ki si tu izpolnijo željo po ogledu, doživljanju ali iskanju lastnega

navdiha. Tako bi dosegli edinstven preplet med gosti – turisti in gosti – umetniki v domačem, avtentičnem okolju.

6.2.5 Prikaz kmečkih običajev: *bandima*, obiranje oljk, košnja, vprega

Sodobno življenje na domačiji je olajšano s številnimi modernimi napravami. Toda ne želimo, da že naši otroci ne bi več poznali tradicionalnih orodij, kot je na primer osla za brušenje kose, in kmečkih opravil. Zato bomo gostom prikazali kmečke običaje in jih aktivno vključili v njihovo izvajanje. *Bandima* je dogodek, ki v naše kraje privabi številne goste, obiranje oljk pa je postalo v zadnjem obdobju, ko v Vipavski dolini ponovno sadijo nove nasade, pravi praznik. Ta in druga opravila bomo vključili v sezonsko ponudbo. Vsak letni čas je poseben, ima svoja opravila in običaje.

6.2.6 Kamnoseške in rezbarske delavnice

Starejši gospodar domačije je navdušen nad obdelavo kamna in lesa. Poleti obdeluje kamen, pozimi pa les. Njegovo znanje bomo širili na kamnoseških in rezbarskih delavnicah, ki bodo namenjene gostom domačije in tudi drugim.

6.2.7 Skrilje z domačijo kot izhodiščni center za turiste

Slovenija je majhna in lepa dežela in prav v majhnosti je njena prednost. Ne glede na to, kje so gostje, blizu so hribi, morje in številne pomembne turistične znamenitosti, tako v Sloveniji kot bližnji okolici. Ponudbo domačije bomo dopolnili z možnostjo najema kombija in drugih prevoznih sredstev ter izposoja koles in motorjev. Prava posebnost bi bila izposoja starodobnih koles ali motorjev, saj sta oba gospodarja ljubitelja tako motorjev kot koles raznih starosti.

6.2.8 Kolesarjenje

Kolo je prevozno sredstvo, ki je poleg avtomobila nepogrešljivo, seveda predvsem za rekreacijo. V naši okolici so urejene številne kmečke poti. Pripravili bomo zemljevid kolesarskih poti mimo bližnjih naravnih in kulturnih znamenitosti.

6.2.9 Prostor za avtodome

Veliko turistov se odloča, da svoj dopust preživi pod »lastno streho«, zato vidimo priložnost v ureditvi ekološkega otoka za avtodome. Ti turisti bi bili deležni enake možnosti uživanja na domačiji z izjemo, da bi bil njihov prostor za spanje ločen.

6.2.10 Kamp

Preživljanje prostega časa v naravi postaja ponovno priljubljeno, zato se veliko ljudi odloča za kampiranje. Glede na obseg in zmožnosti lahko v prihodnosti širimo ponudbo tudi na tem področju. Umestitev kampa ne bo vplivala na celovitost in avtentičnost domačije. V našem kampu bodo gostje našli mir in tišino, saj bo namenjen le manjšemu številu gostov.

7 ZAKLJUČEK

Vsak korak, ki ga človek naredi, je posledica prejšnjih. Tako so se skozi tisočletja oblikovali narodi, vera in domačije vse do danes. Naša naloga in velika odgovornost je, da to ohranjamo, nadgrajujemo in prihodnjim generacijam omogočimo, da naredijo naslednji korak naprej.

Domačija se je čez čas razvijala in ohranjala bistvo svojega poslanstva – nudila je zavetje, varnost in domačnost ljudem, ki so v njej živeli. Njen najosnovnejši gradnik so vedno bili ljudje oziroma družina kot osnovna celica, ki omogoča obstoj skupnosti, vasi, mesta, naroda. Domačijo so oblikovali in prilagajali svojim potrebam od nekoč skromnega bivališča pa do kompleksnega bivališča, kot smo ga opisovali tu.

Domačija je bila varen dom, v katerem so bivali in delali na kmetiji, bila je osnova za preživetje ljudi. Današnji, novodobni čas je v kratkem času prinesel verjetno največje spremembe v zgodovini obstoja sodobnega človeka. Vsakodnevnim spremembam in novostim se moramo hitro prilagajati, ob tem pa pozabljamo na preteklost, ki je bistvo našega obstoja. Prav zaradi tega bi se morali v večji meri in bolj zavedno odločati za obnovo in ohranjanje dediščine naših očetov in jo ohranjati pri življenju.

Sama domačija Favetti, ki smo ji povrnili izvirno podobo, ima velik potencial za razvoj turizma na področju prikaza kmečke, avtohtone kulinarike, doživljanja življenja na kmetiji kot nekoč ali le ogleda stavbe, njene opreme in njene okolice. V različnih smereh turizma ponuja številne možnosti, ki lahko privabijo širok krog ljudi. Ne glede na to, pa stavba ponuja vonj po preteklosti in duhu po ljudeh, ki so tam bivali. Potrebno je le postati in prisluhniti. Kdor bo k nam prišel s tem namenom, mu bo zadoščeno.

Dodatno želimo spodbuditi še druge, ki bi se radi pridružili podobnemu principu razvoja turistične ponudbe, se povezali ter predstavljali Vipavsko dolino z vsemi znamenitostmi.

8 SLOVAR LOKALNEGA IZRAZOSLOVJA

BANDIMA - trgatev

KADIN – manjša kad, kopalniška oprema iz kovine ali umetnih snovi.

KETNA – veriga

LATNIK – leseno, samostojno stoječe ogrodje iz letev za oporo vinski trti

OPRTNJAK – nahrbtnik, vreča ali koš za prenašanje bremen in tovorov na hrbtu

ŠAGRA –veselica - žegnanje – praznovanje ob godu zavetnika cerkve

ŠKAFENCA – škafnica, posebna močnejša klop ali večja zidna niša v veži za postavljanje škafov z vodo.

Povzeto po Slovenskem etnološkem leksikonu (2004).

Narečni izrazi za posamezne prostore v domačiji so razloženi pri opisu prostora.

9 LITERATURA

Bizjak, A., Mermolja I., Vidmar Š., (1998): Skrilje in Skriljani, Ajdovščina: Zveza prijateljev mladine Ajdovščina.

Hudoklin, J. (2006). Regionalna razdelitev krajinskih tipov in izjemne krajine v Sloveniji. V: Evropska konvencija o krajini, Konvencija iz Firenc, 4. srečanje delavnic za izvajanje Evropske konvencije o krajini, Mednarodna konferenca KRAJINA IN DRUŽBA, Slovenija, Ljubljana, 11. - 13. maj 2006, Ljubljana. Ministrstvo za kulturo, str. 53-63.

Hudoklin, J., Selak, I., Simič, S. (2005): Smernice za celostno ohranjanje dediščinske kulturne krajine, Novo mesto, Acer, d. o. o.

Kogoj, O. (2005): Nature design, Nova Gorica: Grafika Soča.

Renčelj, S., Lah, L. (2004); Kraška hiša in arhitektura Krasa, Koper, Založba Libris.

Rovtar, M., (2003/2004): Kamen naša zgodovina, sedanost in prihodnost, Poslovno-tehniška fakulteta, Univerza v Novi Gorici.

Pokrajina Gorica Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica. (2008): Edamus, bibamus, gaudeamus Jejmo, pijmo in se veselimo.

Slovenski etnološki leksikon (2004), Ljubljana, Mladinska knjiga.

Šavli J., (1990): Slovenska država Karantanija, instituto Sclavenica, Ljubljana, Založba Lipa; Dunaj, Editiones Veneti.

10 VIRI

Jože Bizjak, Skrilje 31

Marko Rovtar, po domače Fadigov, Skrilje 2a

Stanko Rovtar, Potoče 15a

Domačija Favetti v Skriljah, hišna št. 24 konservatorski program Nova Gorica, (1996): Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica.

Sušnik, J: Karantanska kmetija: http://www.primorski-panterji.info/index.php?option=com_content&view=article&id=304:karantanska-kmetija&catid=37:kni&Itemid=83.

www.vipavska-dolina.si, pridobljeno s strani 1. 7. 2011.

www.tic-ajdovscina.si, pridobljeno s strani 1. 7. 2011.

www.sl.wikipedia.org, pridobljeno s strani 1. 7. 2011.

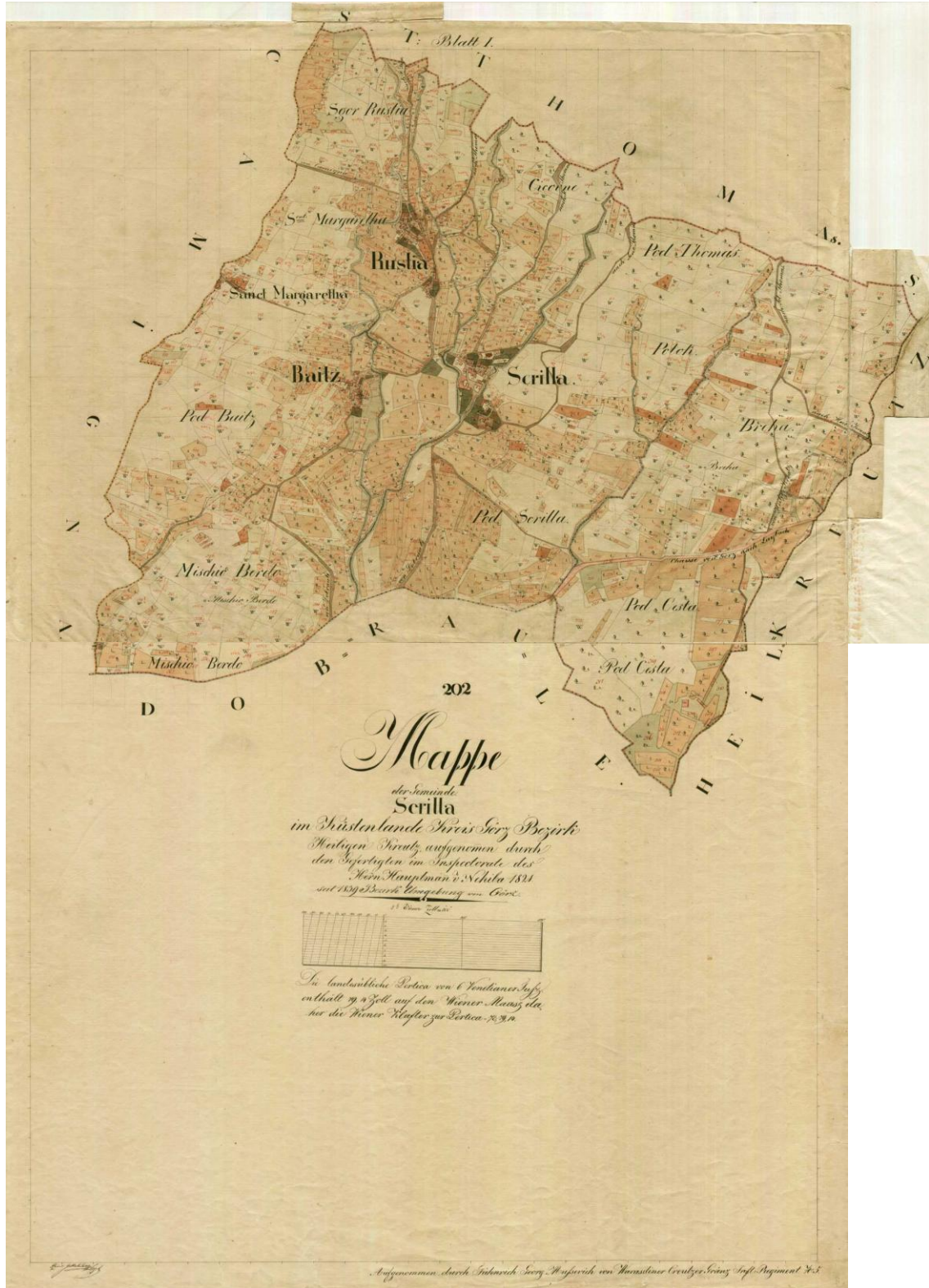
Arhiv Republike Slovenije: Franciscejski kataster iz leta 1839: <http://arsq.gov.si/Query/archivplansuche.aspx?ID=203312>.

Restavrirane poslikave na profani stavbni dediščini, razstava Območne enote Nova Gorica, Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. Pridobljeno s strani 1. 7. 2011: [http://www.zvkds.si/media/pages/documents/ZVKDS - 2004 - Nova Gorica 20090504.pdf](http://www.zvkds.si/media/pages/documents/ZVKDS_-_2004_-_Nova_Gorica_20090504.pdf).

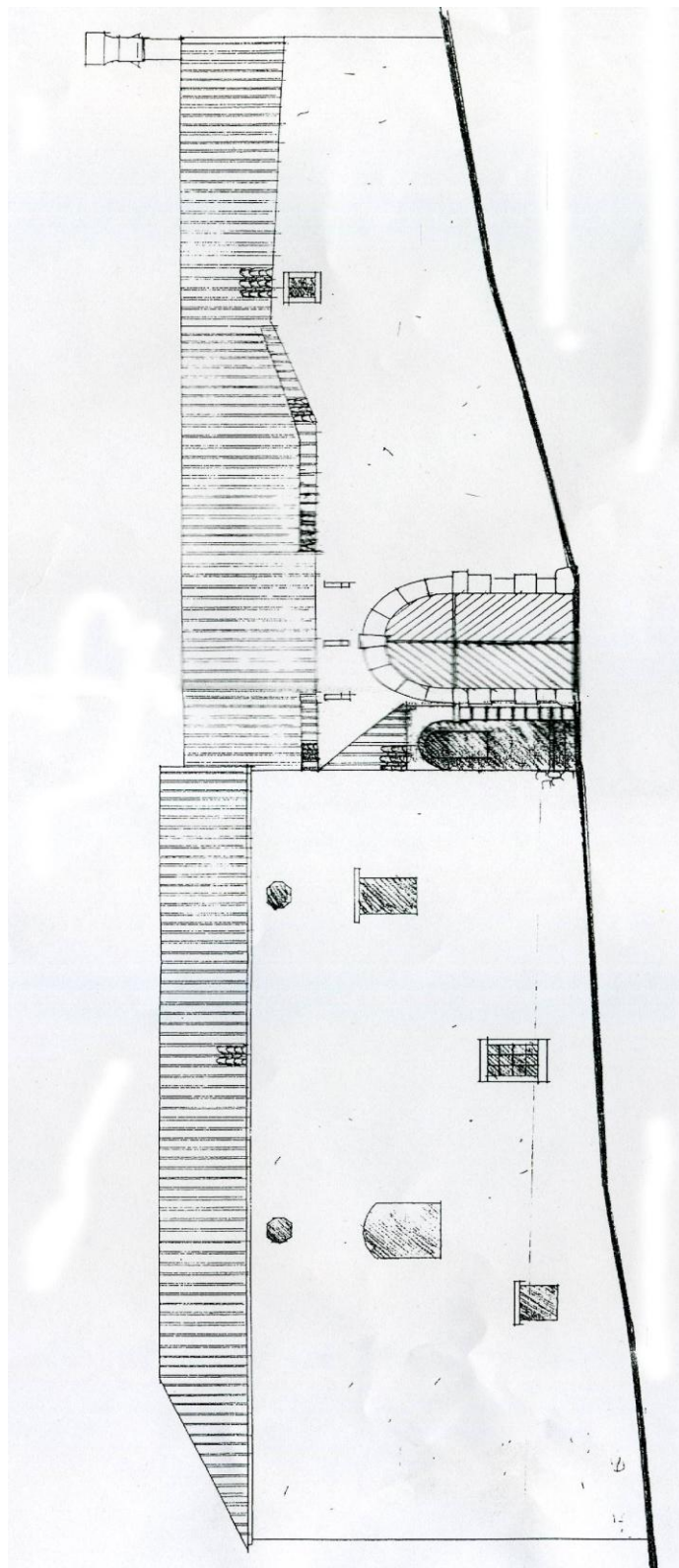
<http://tvslo.si/predvajaj/rimska-doba/ava2.120821226/#ava2.120808998>.

11 PRILOGE

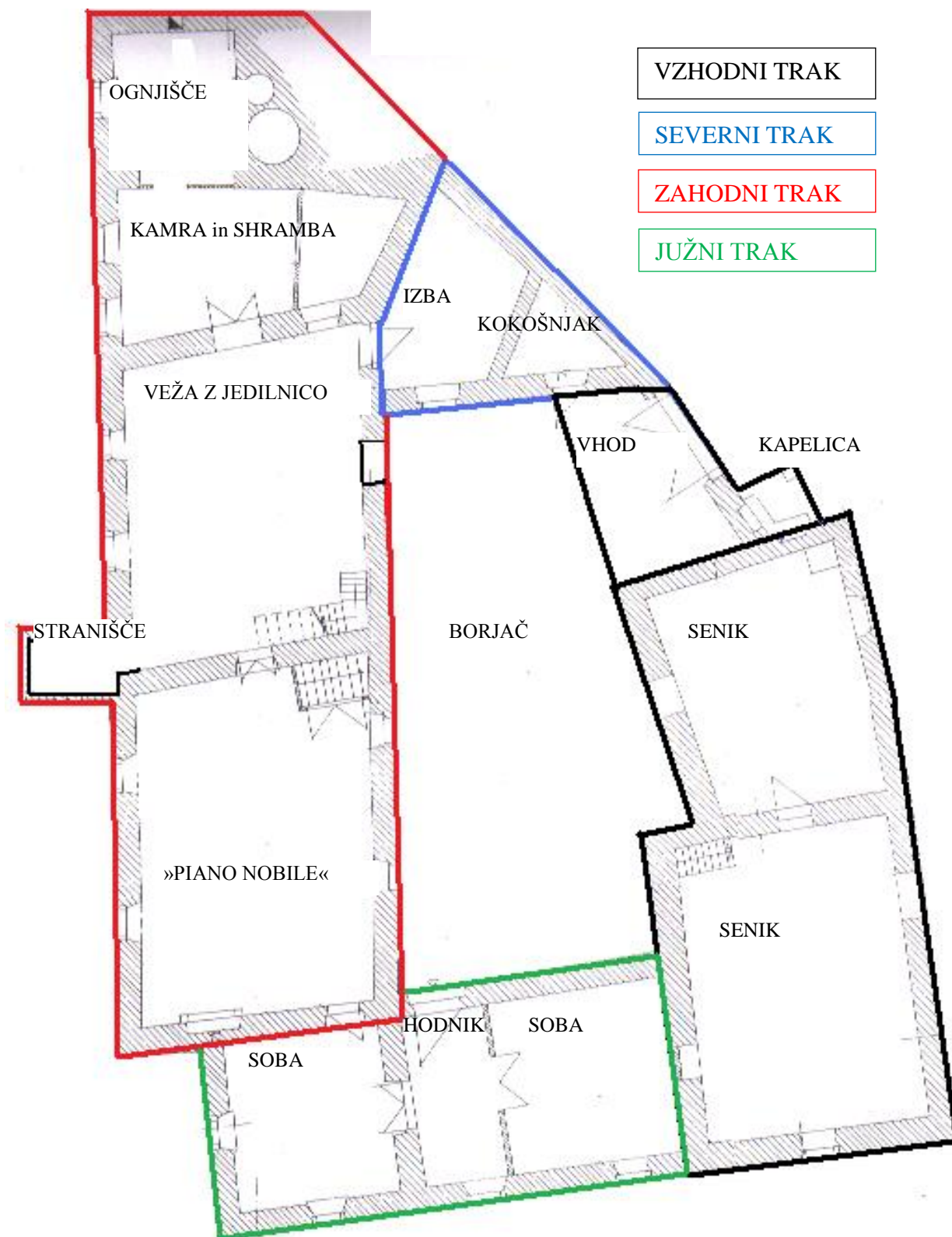
PRILOGA 1: Franciscejski kataster iz leta 1839 (Arhiv RS)



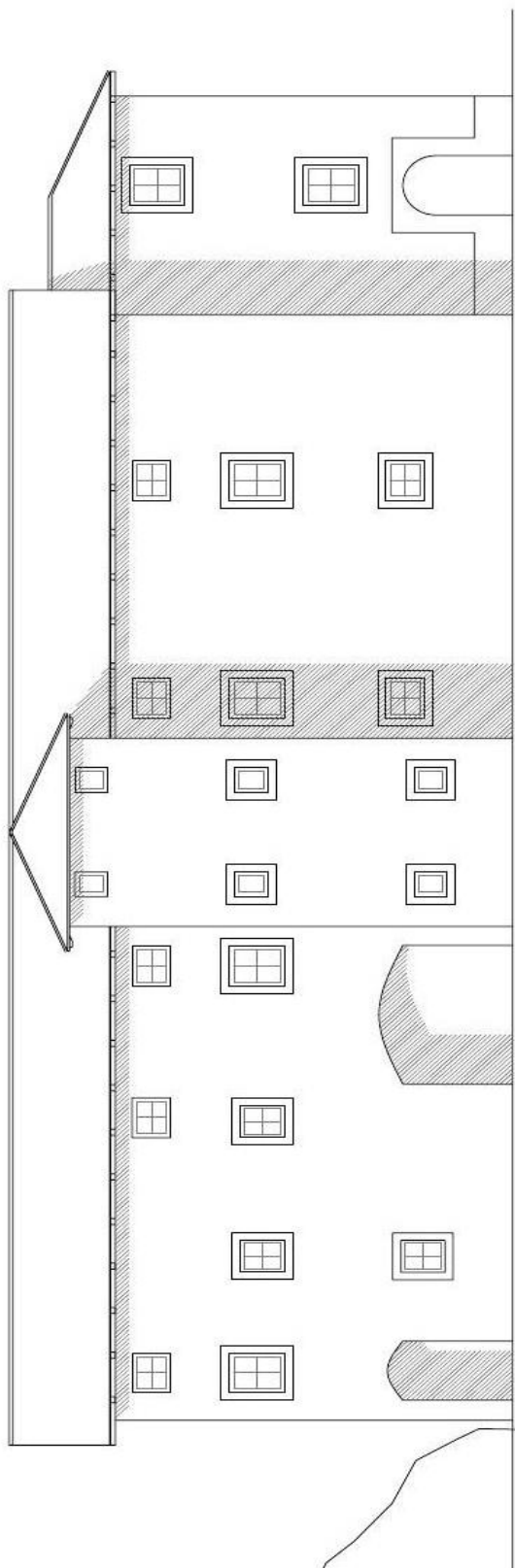
PRILOGA 2: Skica vzhodne fasade, glavni vhod (avtor ZVKDS Nova Gorica)



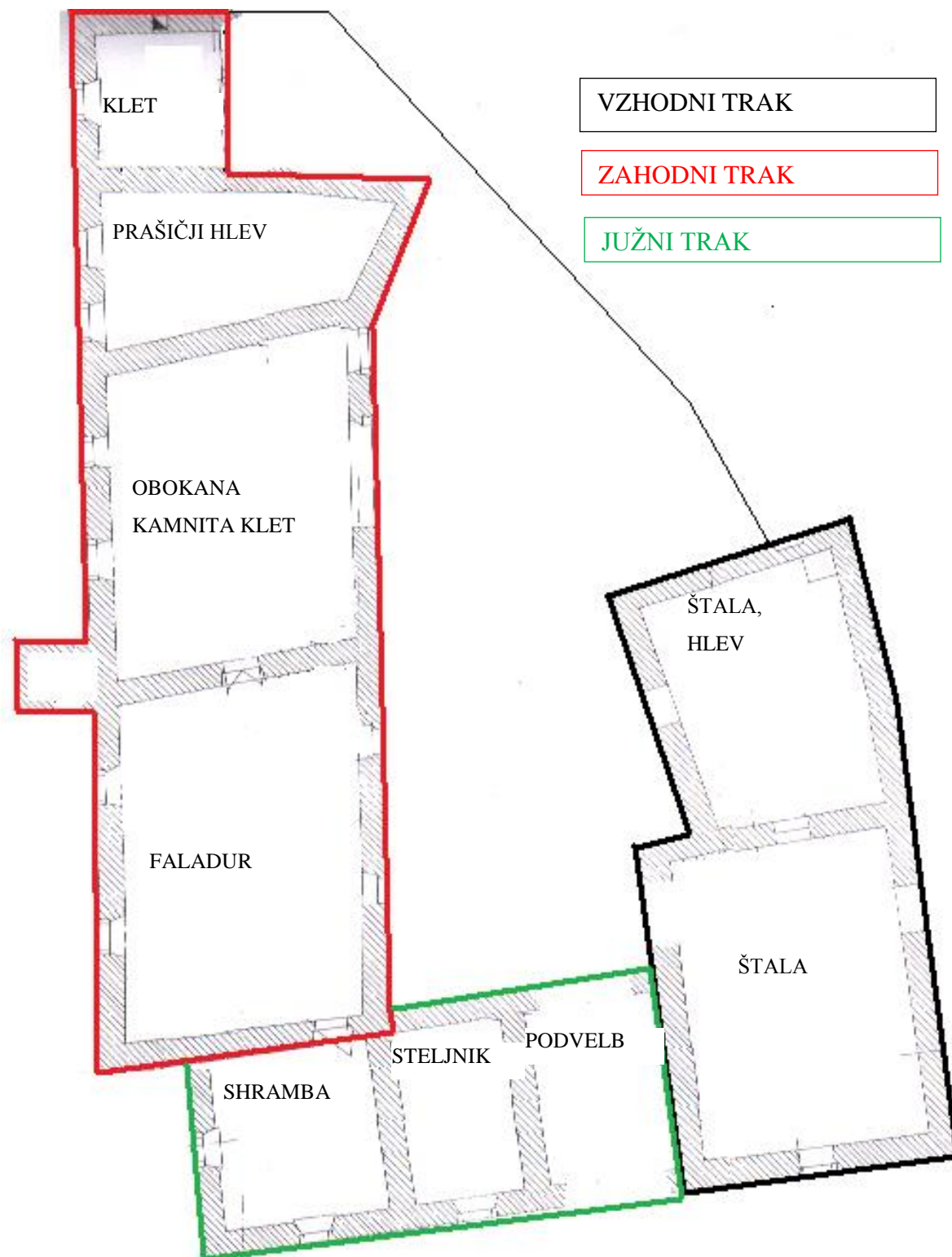
PRILOGA 3: Nadstropni del etaže stavbe (ZVKDS Nova Gorica)



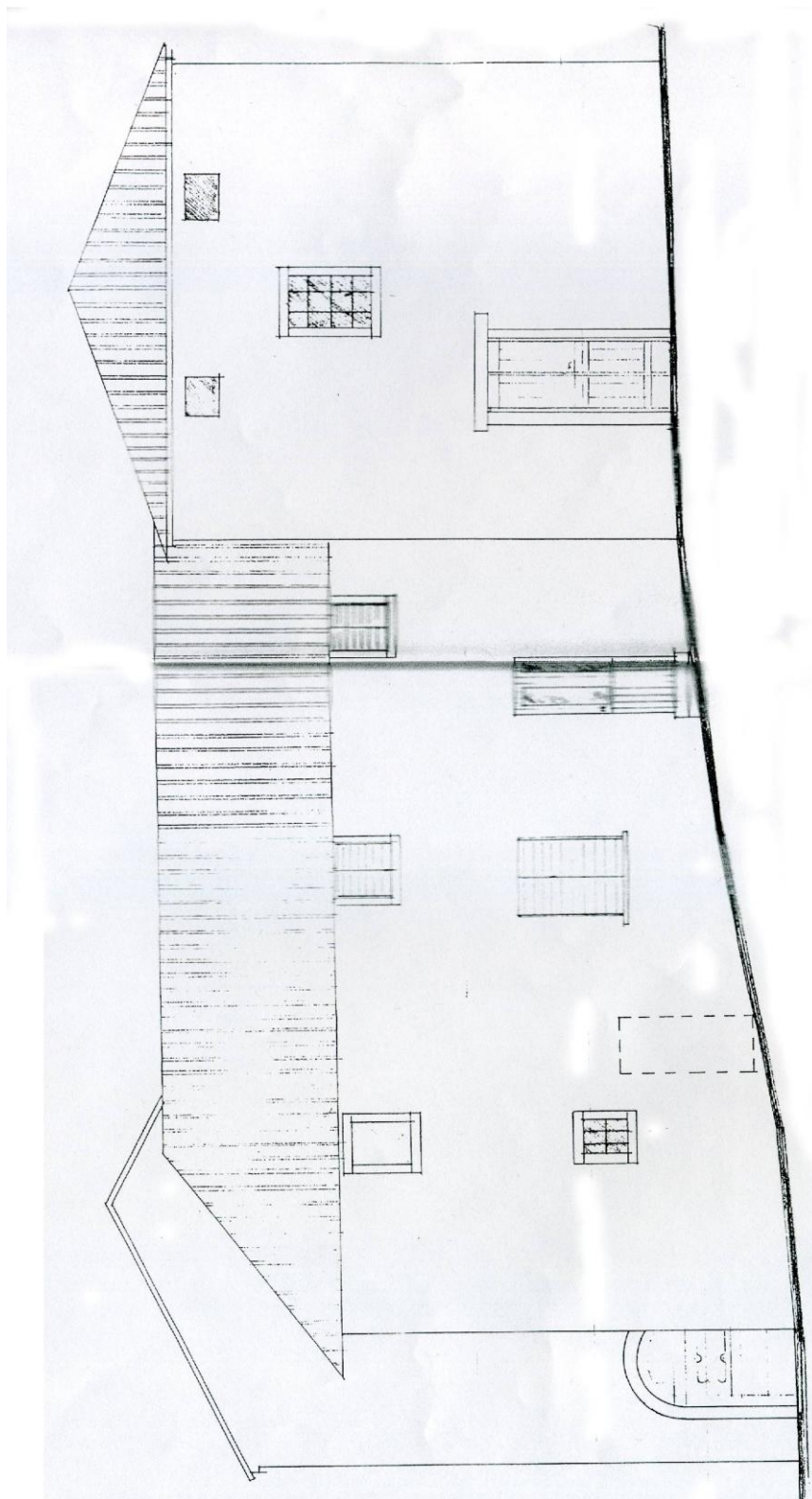
PRILOGA 4: Skica zahodne fasade (avtor Tria studio d. o. o.)



PRILOGA 5: Pritlični del stavbe (avtor: ZVKDS Nova Gorica)



PRILOGA 6: Skica južne fasade (avtor ZVKDS Nova Gorica)



PRILOGA 7: Slikovni prikaz tlorisa dvorca

